

NAGY ISTVÁN

AUSCHWITZ A DEPORTÁLT MAGYAR KERESKEDŐK SZEMÉVEL

Bevezetés

Dolgozatom az Auschwitzba elhurcolt zsidók élményeit dolgozza fel a DEGOB (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság) jegyzőkönyvei alapján.¹ A jegyzőkönyvek a mai kutatások számára felbecsülhetetlen értékű források, hiszen a több ezer visszaemlékezés hatalmas mennyiségű információval szolgál arra nézve, hogy betekintést nyerhessünk a magyar holokausztba. Egyedülálló abban a tekintetben is, hogy az „élményeket” az elhurcoltak frissen, még a történetek hatása alatt tudták elmondani. Meg kell jegyezni azonban, hogy nem minden esetben pontosak ezek a visszaemlékezések. Dátumok, számok, helyszínek, esetleg nevek szempontjából meg kell vizsgálni, hogy mennyire is hitelesek az elmondottak. Az „élménybeszámolókat” ezért a megfelelő forráskritikával kell kezelni.

A DEGOB-jegyzőkönyvek egy töredékét nem levéltárban, hanem az Internet segítségével dolgoztam fel, ugyanis a világon egyedülálló módon, az összes jegyzőkönyvet digitalizálták és letölthetővé tették. A weboldalon található keresőprogram segítségével könnyen kikereshetőek a kívánt jegyzőkönyvek, jelen esetben ezen adatok a kereskedőkkel kapcsolatosak, akiket Auschwitz I-III-ba hurcoltak. Kutatásaim során 100 jegyzőkönyvet tanulmányoztam át és dolgoztam fel. Természetesen ez a mennyiség nem reprezentálja, nem is reprezentálhatja a közel 4000 kutatható jegyzőkönyv minden olyan témáját, amelyeket a túlélők érintettek, vagy kifejtettek, de betekintést enged az átélt borzalmakba.

A jegyzőkönyvek a következő adatokat tartalmazzák:

1. Név (csak monogram)
2. A visszaemlékező neve
3. Születési hely és idő
4. Foglalkozás
5. Utolsó lakhely
6. Gettó (valahol ez nem is szerepel)
7. Táborok (felsorolás)

¹ A dolgozat eredetileg a XXVII. OTDK-ra készült, melyet Budapesten tartottak 2005. március 21–23. között. A pályamunka az 1945 előtti magyar történet II. szekciójában került bemutatásra, ahol 2. helyezést értem el vele.

A visszaemlékezők jelentős része, a holokauszt borzalmaira helyezi a hangsúlyt. 41 túlélő² említi meg a gettósítást és az azelőtti családi és gazdasági helyzetét, a többiek a deportálással, vagy a táborba érkezéssel kezdik beszámolójukat. Még ennél is kevesebb információ derül ki arról, hogy esetleg mely családtagok éltek túl a holokausztot³. A vizsgált beszámolók szerint hatan⁴ éltek meg a felszabadulást Auschwitzban, a többieket megérkezésük után pár nap⁵, hét, vagy esetleg hónap⁶ eltelte után átszállították egy másik táborba.

Dolgozatomban átfogó képet szeretnék alkotni a történekről, elsősorban a jegyzőkönyvek adattartalmára támaszkodva, ennek hiányában pedig a szakirodalmat hívom segítségül.

Az általam feldolgozott jegyzőkönyvekben szereplők életkora 16–54 év közé tehető. A DEGOB munkatársai által kikérdezettek 96,3 %-a ezen korosztályba esett.⁷ Ez a szám is jól mutatja, hogy mely korosztálynak volt esélye túlélni a holokausztot. A 100 jegyzőkönyvbe felvett beszámolók 33 nőtől és 67 férfitől származott.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján tudjuk, hogy a zsidók a kereskedelemben, már a XX. század elején is közel 40%-ban képviseltették magukat.⁸ A DEGOB hivatalos weboldalának az elemzése szerint⁹ a kereskedők 12,3%-os számaránya – a DEGOB-jegyzőkönyvekben – meglepően alacsony, hiszen a trianoni ország területtel kapcsolatban rendelkezésre álló 1930-as adatok alapján a keresők 42,3%-a a kereskedelemben dolgozott. 1930-ban a zsidó keresők háromnegyede az iparban és a kereskedelemben tevékenykedett, a DEGOB-jegyzőkönyvekben viszont túlsúlyba kerülnek az iparban dolgozók, mely a túlélők számának arányával magyarázható.

² 7, 91, 96, 114, 132, 201, 278, 292, 339, 347, 493, 567, 588, 592, 622, 628, 905, 911, 937, 994, 1026, 1029, 1217, 1218, 1330, 1358, 1533, 1540, 1579, 1592, 1744, 1750, 1969, 2340, 2543, 2687, 2758, 2874, 2930, 3542, 3543. jegyzőkönyv

³ 483, 622, 940, 1099, 1533, 1750, 2530, 2855, 3306, 3328. jkv. túlélői biztosan állították, hogy hozzátartozójuk meghalt. 628, 1026, 1467, 1648, 1750, 2672, 3089, 3309, 3587. jkv. túlélői bizonytalanok, még várták a hozzátartozójukat. Az 1750. jkv.-ban egyrészt tudja a túlélő, hogy szülei meghaltak, nővérét viszont továbbra is várja.

⁴ 937, 1086, 1744, 2340, 2874, 2946. jkv.

⁵ A legrövidebb idő 2 nap, amelyet a 994. jkv. túlélője mesélt el.

⁶ Ilyen volt például az 1452. jkv., túlélője, aki 3 hónapot töltött Auschwitzban.

⁷ <http://www.degob.hu/index.php?showarticle=52>

⁸ Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 82–83. old. (továbbiakban: Gyurgyák).

⁹ <http://www.degob.hu/index.php?showarticle=53>

A túlélők lakóhelymegosztása igen vegyes, 18 túlélő¹⁰ Munkácsot, 6-an¹¹ Husztot, 5-en¹² Beregszászt és 4-en¹³ Ungvárt nevezték meg utolsó lakhelyüknek¹⁴. Az általam vizsgált jegyzőkönyvek egyik érdekessége, hogy Munkács után legtöbben, összesen 11 túlélő¹⁵ Budapestet nevezte meg utolsó lakhelyének¹⁶. Gettók megosztása is hasonló volt. 22 túlélő¹⁷ Munkácson volt, 12-en¹⁸ Ungváron. Nagyszámú túlélő említette még Husztot (7)¹⁹, Nagyszőlőst (7)²⁰, Mátészalkát (5)²¹, és Beregszászt

¹⁰ 132, 169, 567, 940, 990, 994, 1029, 1218, 1415, 1452, 1533, 1540, 1969, 2843, 2855, 2930, 2957, 3089. jkv.

¹¹ 588, 708, 937, 2543, 2569, 3367, jkv.

¹² 229, 278, 905, 1522, 3310. jkv.

¹³ 347, 1563, 1645, 1750. jkv.

¹⁴ További lakóhelyek: Aknaszlatina: 1648. Alsóverecke: 1375. Balassagyarmat: 3549. Bártfa: 907. Bereczova: 1099. Bély: 600. Biliny: 911. Bodzásújlak: 493. Csománfalva: 1086. Dévaványa: 628. Feketeardó: 2588. Felsődomonya: 615. Felsőripenyice: 622. Herincsemonostor: 292. Kaposvár: 3543. Kassa: 93, 595, 1458. Királyháza: 3449. Kisdobro: 1026. Kőkényes: 201. Körösmező: 96, 2277. Lipcse: 339. Máramarosziget: 91, 288. Mezőkaszon: 3306. Nagyalmás: 1579. Nagygyajdos: 1744. Nagyszőlős: 1467, 2672, 3309. Paks: 3526. Pécel: 2946. Perecsny: 2530. Rákosszentmihály: 3328. Szentés: 1195. Szentéske: 1217. Szentmiklós: 1358. Szered: 1111. Szolyva: 7, 2758. Técső: 114, 483, 2533. Tiszabogdány: 1647. Tiszaújlak: 1592. Újpest: 3542. Visk: 1996. jegyzőkönyvek. Előfordultak azonban olyan jegyzőkönyvek is amelyből nem derül ki az utolsó lakhely: 208, 289, 410, 926, 1049. jegyzőkönyv. A 334. jkv. valószínű Ungvár, a 974. jkv. valószínű Pápa. Azért csak valószínű, mert a visszaemlékezés átolvasása után derült ki, hogy melyik lakóhely volt az utolsó a visszaemlékező számára.

¹⁵ 592, 663, 883, 1330, 1948, 2340, 2687, 2803, 2874, 2989, 3587. jkv.

¹⁶ Az első vonatok 1944. május 15-én hagyták el Magyarországot Kassán át Auschwitz felé. 1944. június végéig mintegy 440 ezer főt, a vidéki zsidóság túlnyomó többségét deportálták. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 2003. 263. old. (továbbiakban: Romsics).

A helyzet azért érdekes, ugyanis a budapesti zsidóságot gettózták és deportálták el utoljára. A budapesti gettózás ideje június 30–július 3. közé, a deportálás ideje július 6–8. közé tehető. Randolph L. Braham: A magyar Holocaust Ford.: Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres Iván. Gondolat, Budapest. 1988, II. k. 21. old. (továbbiakban: Braham II.).

¹⁷ 7, 132, 169, 567, 940, 990, 994, 1029, 1218, 1358, 1375, 1452, 1533, 1540, 1579, 1969, 2758, 2843, 2855, 2930, 2957, 3089. jkv.

¹⁸ 334, 347, 615, 622, 1026, 1217, 1563, 1744, 1750, 2277, 2530, 3306. jkv.

¹⁹ 208, 588, 708, 937, 2543, 2569, 3367. jkv.

²⁰ 410, 1467, 1592, 2588, 2672, 3309, 3449. jkv.

²¹ 96, 201, 911, 1086, 2277. jkv.

(5)²². A 2277. jkv. volt az egyetlen, amely két gettót²³ nevezett meg az információk felvételénél (Ungvár, Mátészalka).

A zsidók számos foglalkozási ágban képviseltették magukat, a fentebb említett statisztikai adatok alapján azonban egyértelműen látszik, hogy az egyik legnagyobb befolyásuk a kereskedelemben volt, ezért is választottam a kereskedőket elemzésem tárgyául.

A DEGOB

Történeti áttekintés²⁴

A táborokba hurcoltak felszabadulása után szükségszerű volt egy szervezet kialakítása, amely talpra állítja a maradék magyar zsidóságot, igazságosan elosztja a segélyeket és összefogja a külön-külön működő csoportokat, amelyek nem egyszer egymással rivalizáltak. Többek között ilyen volt a Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája (MIPI), mely közvetlen elődje a Pesti Izraeliták Pártfogó Irodája (PIPI) volt, amely 1938. februárjában alakult, és novemberig a Pesti Izraelita Hitközség és a Chevra Kadisa (a temetkezés ügyeivel foglalkozó úgynevezett Szentegylet) segélyező szerveként működött. 1938. novemberétől, most már MIPI néven mindhárom magyarországi hitközségi szervezet (neológia, orthodoxia és a status quo ante irányzat) és a cionista mozgalom közös szerve lett. A szervezet létrehozásának az volt a célja, hogy a zsidótörvények következtében a zsidóságot sújtó gazdasági hátrányokat enyhítse. Némi támogatást kapott a Jointtól, de a működéséhez szükséges pénz nagy részét az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (OMZSA) országos gyűjtőakciói fedezték.²⁵ Ezért jött létre 1945. augusztus 31-én az Országos Zsidó Segítő Bizott-

²² 229, 278, 905, 1522, 3310. jkv.

²³ További gettók: Balassagyarmat: 3549. Budakalász: 3328. Dévaványa: 628. Hatvan: 663, 1948, 2874, 3587. Iza: 292, 339, 1099. Kaposvár: 3543. Kassa: 93, 289, 595, 1458. Máramarosziget: 288. Nagykanizsa: 883, 2803. Paks: 3526. Rákoskeresztúr: 2946. Sátoraljaújhely: 493, 1049. Técső: 114, 483, 1996, 2533. Újpest: 3542. jegyzőkönyv. A következő jegyzőkönyvekből viszont nem derül ki, hogy hol voltak gettóba: 91, 592, 600, 907, 926, 974, 1111, 1330, 1648, 1195, 2340, 2687, 2989. jegyzőkönyv. A következőkből is csak valószínűsíteni lehetett: Munkács: 1415. Tiszabogdány: 1647. Ungvár: 1645. jegyzőkönyv.

²⁴ <http://www.degob.hu/index.php?showarticle=2>

²⁵ Horváth Rita: A magyarországi Zsidók Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága (DEGOB) története. Magyar Zsidó Levéltár. Budapest, 1997. 13–14. old. lábjegyzet. (továbbiakban: Horváth).

ság (OZSSB),²⁶ amelyet az American Jewish Joint Distribution Committee (Joint) – a legnagyobb összegeket folyósító támogató – a segélyakció végrehajtó szervének ismert el. Így lett az OZSSB a magyar zsidóság széleskörű egyéni és közösségi rehabilitációjának megszervezője.

A Magyarországi Zsidók Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága (DEGOB) 1945. márciusában alakult Budapesten és augusztus 31-ével már az OZSSB szervezetébe beépült. Tevékenységi köre három fő területre terjedt ki:

Repatriáció: A felszabadulás után felkutatták a külföldön rekedt deportáltakat és segítették belföldre jutásukat. 1945. december 31-ig 26 veszélyektől sem mentes expedíciót szerveztek, és ezzel több ezer magyar zsidó hazajutását segítették elő.

Segélyezési tevékenység: Az OZSSB Segélyezési Osztályával karöltve a DEGOB igen széleskörű szociális tevékenységet végzett a kritikus 1945-ös és 1946-os esztendőkből.

Dokumentációs tevékenység: Két részből tevődött össze. Egyrészt rögzítették a túlélők és az elhunytak adatait. Minden hazatérővel felsoroltatták azok nevét, akiről valamiféle információval rendelkeztek, mint például, más túlélők, a még vissza nem tértek, vagy azokat, akik már elhunytak. 1946 szeptemberéig megközelítőleg 30.000 „élő” kartotékot állítottak ki, és ekkor már kb. 120.000 halálozási kartonnal is rendelkeztek. Másrészt rögzítették a túlélők visszaemlékezéseit, amelynek révén létrejöttek a DEGOB-jegyzőkönyvek.

Összegezve tehát, a DEGOB, a háborút követő években, mind segélyezési, mind szociális tevékenységben részt vett, emellett dokumentációs munkájuk sem lebecsülendő, melynek eredménye, a méltán egyedülálló DEGOB-jegyzőkönyvek, amely ma a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban (MZSML) található.

Dokumentációs tevékenység²⁷

A DEGOB megalakulása előtt már létezett néhány szervezet, amelyek a hazatérő deportáltak meghurcoltatásairól készítettek feljegyzéseket. A legkorábbi dokumentumot 1944. december 12-én rögzítették (jelenleg a 3659-es szám alatt található). 1945 tavaszán a Magyarországi Zsidók Szervezete Vidéki Osztálya is készített ilyen dokumentumokat. 1945 kora nyarától a DEGOB vette fel a jegyzőkönyveket, s a

²⁶ A Pesti Izraelita Hitközség (PIH) eljárásága létrehozta a Joint által támogatott DEGOB-ot, melynek az eredeti elképzelés szerint csupán a teljesen kisemmizetlen Magyarországra visszaérkező deportáltak élelemmel és ruhával való ellátása lett volna a feladata, addig a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája (MIOI) kezdeményezésére több országos hatáskörű zsidó szervezet, valamint a jelentősebb vidéki hitközségek vezetőinek támogatásával megalakult 1945. augusztus 31-én az OZSSB. Horváth 14. old.

²⁷ <http://www.degob.hu/index.php?showarticle=1>

korábbiakat beillesztették az irategyüttesbe. A legkésőbbi visszaemlékezést 1946. április 13-án rögzítették.

Fokozatosan kialakítottak egy kérdéssort, amely 1945 szeptember-októberében már abban a formában létezett, ahogy ma a MZSML-ben található. A kérdéssor 14 gépelt oldal terjedelmű, viszont nem tették fel az összes kérdést, így a jegyzőkönyvek általában 2–4 oldalasak. Változó volt, hogy a kérdezők mire helyezték a hangsúlyt. Rauch Ottó például szociális adatokra volt kíváncsi a túlélő eredeti lakhelyével kapcsolatban, Haas Ilona viszont minden esetben a táborba érkezéssel indította a kérdést.²⁸ A kérdőívet tizenkét kérdéscsoportra osztották:

1. Személyi adatok
2. A zsidóság helyzete a deportált személy lakhelyén
3. A gettóba tömörítés és előzményei
4. A deportálás
5. A megérkezés
6. Az első deportációs állomás. Szervezet és lágerélet.
7. Az Arbeitslager (munkatábor). Szervezet és lágerélet.
8. Az evakuálás
9. Az evakuálás után következő állomások
10. A felszabadulás
11. Lágerélet a felszabadulás után
12. Az út hazafelé

A dokumentumok készítői nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy hiteles feljegyzéseket készítsenek. Éppen ezért a kérdések túlnyomó többsége konkrét események, adatok iránt érdeklődött. Azonban kitértek arra is, hogy a túlélő „saját tapasztalatból tudja ezeket, vagy csak hallotta?”, illetve érzelmi és pszichikai reakcióira vonatkozó kérdéseket is feltettek. Mivel a pontos adatokat helyezték leginkább előtérbe, így a magyar holokauszt megértéséhez hatalmas mennyiségű információt gyűjtöttek össze.

A jegyzőkönyvek felvételének utolsó szakaszában számos prominens ember visszaemlékezéseit is rögzítették, akik fontos szerepet játszottak a magyar vészkorszakban. Ilyenek voltak például:

Stern Samu, a Zsidók Központi Tanácsának elnöke, majd a Magyarországi Zsidók Szövetsége Ideiglenes Intéző Bizottságának vezetője (3627. jkv.); Mose Pill, a cionista ellenállás egyik prominens személyisége (3619. jkv.); Dr. Nyiszli Miklós orvos, aki dr. Josef Mengele, Auschwitz-Birkenau egyik vezető orvosa mellett volt kor-

²⁸ A jegyzőkönyvek felvételét 27 munkatárs végezte. A teljes listát lásd: Horváth 46. old.

boncnok, és így megközelítőleg pontos képet alkothatunk, mind a krematóriumok, mind a gázkamrák működési elvéről. (3632. jkv.).

A jegyzőkönyvek számára vonatkozó adatok ellentmondásosak. A jegyzőkönyvek számozása 1-től 3666-ig tart, melyből jelenleg 3523 kutatható. Valójában megközelítőleg 4600 jegyzőkönyv létezik.

Körülbelül 5000 túlélő történetét olvashatjuk, hiszen előfordul, hogy a jegyzőkönyvek nem egy, hanem kettő vagy ennél több üldözött vallomását tartalmazzák. Különösen sok embertől vették fel pl. a 2118. és a 2861. jegyzőkönyveket. Az egyik „rekord” 66 túlélő (2118. jkv.).

Mindazonáltal a feldolgozásnál szem előtt kell tartanunk a forráskritika szabályait, így értékes történelmi és szociológiai következtetéseket vonhatunk le a magyar holokausztról.

A táborok rövid története

Auschwitz²⁹

Auschwitz (lengyelül: Oswiecim) a legnagyobb náci koncentrációs és megsemmisítő tábor, mely 60 km-re fekszik Krakkótól. Ez volt a legnagyobb a közel 2000 náci tábor közül, és a legnagyobb volt a tekintetben is, hogy itt végezték ki a legtöbb zsidót mérgező gáz alkalmazásával.

1940. április 27-én az SS és a német rendőrség főnöke, Heinrich Himmler egy új, nagy koncentrációs tábor megépítését rendelte el a lengyel felső kelet sziléziai Auschwitz mellett. Ezt a területet Lengyelország 1939. szeptemberi legyőzése után a Német Birodalomhoz csatolták. Nem sokkal ezután meg is kezdődött a tábor építése Zasoleban, mely Osviecim külvárosa (Auschwitz). 1940. május 20-án kezdték el átépíteni az auschwitzi tábor Sachsenhausenből ideszállított 30 bűnözővel, ugyanis a tábor helyén hajdanán a Monarchia tüzezlaktanyája volt. 1940. június 14-én a nácik rabokat szállítottak a táborba, először főként lengyel politikai foglyokat.

A tábor főbejárata fölött a következő szöveg állott: Arbeit Macht Frei – A munka szabaddá tesz! Ezt a feliratot először a dachauai táborban használták.³⁰

²⁹ Encyclopedia of the Holocaust (Macmillan Publishing Company, 1990). 105.old. (továbbiakban: Holocaust)

³⁰ Robert J. Lifton: Náci orvosok Ford.: Radnai Csaba, Jankovits László. Alexandra Kiadó, 2001. 157. old. (továbbiakban: Lifton).

Birkenau³¹

1941 márciusában auschwitzi látogatása során Himmler elrendelte egy második, sokkal nagyobb kiterjedésű tábori rész megépítését, mely az eredeti, első tábortól 3 km-re helyezkedett el. Ezt a helyet **Auschwitz II**-nek vagy **Birkenau**nak nevezték. A főtábor Auschwitz I volt. Ahhoz, hogy a két tábort megépítsék, Zasole, Barbice, Budy, Rajsko, Brezinka (németül: Birkenau), Broszkowize, Plawy és Harmeze lakóit kilakoltatták, (nem kell az és) házaikat lerombolták. Ezt a 40 km²-es területet tiltott zónának minősítették. 1941. októberben fokozott barakk és tábori építkezések kezdődtek Auschwitz II-ben. Auschwitz II 9 kisebb egységre volt osztva. Az egyes egységeket egymástól elektromos drótkerítésekkel választották el. Auschwitz I–II 4 m-es elektromos kerítéssel volt körülvéve. A kerítésekre gépfegyverrel és automata pisztollyal felfegyverzett SS katonák vigyáztak az őrtornyokban. Auschwitz II-t még egy 13 km-es kanállal is körülvették és az elektromos kerítésen kívül 1 km-es körzetben kutyás SS katonák őrködtek.

Monowitz³²

Az I. G. Farben – amely szintetikus gumit és olajat gyártott – vállalat számára nagy „befektetésnek” bizonyult Auschwitz, ugyanis a tábor, jelentős munkaerőmennyiséggel rendelkezett. A vállalat I. G. Auschwitz néven vált ismertté. Auschwitz foglyai ekkor már javában dolgoztak az I. G. Buna (I. G. Farben által kifejlesztett szintetikus gumi, amit kísérletileg először szénből, majd olajból állítottak elő) nevű gyár építésén, már akkor, amikor a birkenauai megsemmisítő tábor még nem is létezett.

1942-ben az I. G. Farben saját külső tábort hozott létre **Monowitz**-nál, amely később az **Auschwitz III.** nevet kapta.³³ A létesítmény felállításának „praktikus” szempontjai sem elhanyagolhatóak, mint például a munkaerőőrzés, a költségek csökkentése, idő- és energiaveszteség csökkentése, amelyhez a rabok közelsége is hozzájárult.

A monowitzi telepen az orvosi ellátást és az élelmet a Farben biztosította, a biztonságot és a büntetést, pedig az SS szolgáltatta. A munkaidő általában hajnal háromtól vagy négytől sötétedésig tartott, kevés élelem mellett. A tábor vezetősége és az I. G. Farben tisztviselői nagyon jól megértették egymást és szoros kapcsolat alakult ki közöttük a fogva tartottak kizsákmányolása terén.

³¹ Holocaust 107–119. old.

³² Lifton 158. old.

³³ 1943 folyamán további cégek települtek Monowitzba, mint például a Krupp, a Hermann Göring művek, a Siemens-Suckert, vagy a Jägerstab. Lifton. 158.

A táborok felszabadítása³⁴

A szovjet hadsereg 1945. január közepén kezdte meg offenzíváját. Krakkó és Auschwitz irányába, ekkor a nácik visszavonulásba kezdtek. A közel 58.000 foglyot ún. „Halál menetre” kényszerítették. Sokan még a táborok evakuálása előtt meghaltak, mások az erőltetett menet áldozatai lettek. 1945. január 27-én délután a szovjet hadsereg katonái beléptek Auschwitzba. Birkenauban 600 olyan halottat találtak, akiket csak néhány órával korábban öltek meg. Azonban 7.650 beteg és kimerült rabot mentettek meg. 1.200-at Auschwitz I-ből, 5.800-at Auschwitz II-ből, és 650-et Auschwitz III-ből (Buna-Monowitz). Ezen megmentetteket a nácik visszavonulásuk miatt már nem akarták a „Halál menethez” csatlakoztatni, így a betegeket a táborban hagyták.

A szovjetek 350.000 öltönyt, 837.000 női fehérneműt és hatalmas mennyiségű gyermekruhákat találtak. Ezen felül találtak még több tízezer pár cipőt és 7.000 kg haját, bálákba csomagolva.

Auschwitz az emberiség történetének legnagyobb temetője. Közel 1 millió zsidót öltek meg. A II világháborúban megölt zsidók egy negyede Auschwitzban vesztette életét, mely egyben a legnagyobb magyar „virtuális” tömegsír is. Auschwitz áldozatainak jó része magyar zsidó, akiket 1944 vészterhes időszakában deportáltak ide. A 405.000 auschwitz-i tetoválással ellátott ember közül csak 65.000 maradt életben. A 16.000 szovjet fogoly közül 96-an menekültek meg.

Az auschwitz-i rémtettek legendássá váltak, és a szó Auschwitz, az emberiség ellen elkövetett brutalitás megtestesítőjévé vált.

A jegyzőkönyvek

A kezdetek

A felvett jegyzőkönyvekből egyértelműen nem derül ki, hogy milyen körülmények között éltek a zsidók a német megszállás előtt. Nem csoda, hiszen az elbeszélések rögzítése mind-mind máshol kezdődtek, mely nagyban függött az aktuális jegyzőkönyvvezetőtől.

A deportáltak keveset meséltek a német megszállás előtti anyagi helyzetükről. Akik mégis, azok szerint a zsidók „[...] általában rendezett anyagi körülmények között

³⁴ Holocaust 116. old.

éltek.³⁵ Kevesen említik meg a jegyzőkönyvekben, hogy pontosan milyen kereskedést folytattak egy adott városban. „[...] Nekünk fűszer-nagykereskedésünk, házunk volt, rendezett viszonyok között éltünk.”³⁶

Még ennél is kevesebb történelmi információval rendelkezünk a német megszállás előtti történelmi időkről³⁷: „1939-ben kezdődtek a zsidóellenes intézkedések. A zsidókat kitették állásaikból, iparukat, földjeiket, üzleteiket elvették. A zsidók ezekkel az intézkedésekkel szemben tehetetlenül álltak.”³⁸

Az alábbiakban néhány mondatban összefoglalom azokat a főbb intézkedéseket, amelyek a zsidókat érintették 1944. március 19-ig: Az első zsidótörvényt (1938. XV. tc.) 1938. május 29-én hirdették ki,³⁹ amely 20%-ban határozta meg a zsidók arányát a sajtókamarában, az ügyvédi-, mérnöki-, orvosi kamarában, színház és mozi, valamint egyes vállalatok értelmiségi munkaköreiben.⁴⁰ Egy évvel később, 1939. május 4-én a második zsidótörvény (1939. IV. tc.) is beiktatásra került. Az első zsidótörvényben felsorolt értelmiségi pályákon az arányszámot 20%-ról 6%-ra, a vállalatoknál és értelmiségi munkakörökben 12%-ra korlátozták.⁴¹ A harmadik zsidótörvényt, az 1941. XV. törvénycikket „A házassági jogról szóló 1894. XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatos szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” 1941. április 30-án nyújtották be a képviselőházba, amely augusztus 8-án hatályba lépett.⁴² A törvény az ország népességének „mennyiségi és minőségi” javítását célozta meg, ezért kötelező orvosi vizsgálatot rendeltek el a házaspárok számá-

³⁵ 3526. jkv. Következő jegyzőkönyvek is hasonló anyagi helyzetről számoltak be: 7, 91, 132, 201, 278, 289, 493, 567, 588, 592, 622, 911, 994, 1218, 1358, 1533, 1540, 1744, 2758, 2930, 2946, 3449. jkv. A 990. jkv. túlélője viszont azt említette, hogy a szülei nehezen tudtak csak megélni: „Szüleimmel éltem, apámnak asztalosműhelye volt, nagyon nehezen tudtunk csak megélni.”

³⁶ 937. jkv. 16 túlélő említette, hogy milyen üzlete is volt valójában. Fűszerkereskedés: 339, 937, 1111, 1592, 1750. jkv. Vegyeskereskedés: 588, 1592, tejcsarnok: 911, petróleumgyár: 1029, cipész: 1217, erdő-fa-szénkitermelés: 1218, malom: 1358, cukor: 1533, textil: 1540, fakitermelő: 1744, csemege: 2758, rövid-és divatáru: 2930. jegyzőkönyvek. Egyetlen olyan jegyzőkönyv van, ahol két kereskedés is volt, ez az 1592.

³⁷ 91, 96, 278, 347, 588, 592, 622, 905, 1026, 1029, 1579, 1750. jkv.

³⁸ 278. jkv.

³⁹ Az első zsidótörvény előtt a numerus clausus volt az első olyan törvény Európában, amely hátrányosan érintette a zsidókat. Az 1920. XXV. tc. szerint a főiskolai és az egyetemi beiratkozás-kor a felvehető izraeliták arányszámát 6%-ban határozták meg, amely az országos arányszámnak felelt meg. Karsai László: Holokauszt. Pannónia Kiadó, 2001. 216. old. (továbbiakban: Karsai).

⁴⁰ Magyar Törvénytar 1938. évi törvénycikkek. Franklin-Társulat. Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda Kiadása. Budapest, 1939. 132–144. old. (továbbiakban: Magyar Törvénytar 1938.).

⁴¹ Karsai. 218. old.

⁴² Gyurgyák. 154. old.

A házassági jog módosításáról és védelméről. Magyar Törvénytar 1941. 56–66. old.

ra.⁴³ A törvény nem utolsó sorban megtiltotta a zsidók és nem zsidók közti házassági és nemi kapcsolatot, az utóbbit „fajgyaláásnak” és büntetendő cselekménynek minősítették.⁴⁴ Az 1942-es évben tovább folytatódott a zsidók jogfosztása. „Kezdetnek” a parlament megszavazta, hogy a zsidók vallását a bevett vallásról elismert vallássá minősítsék vissza (1942. július 19.: 1942. VIII. tc.).⁴⁵ Majd a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól hozott törvényt (1942. szeptember 6.: 1942. XV. tc.).⁴⁶ A törvény 2. §-a kimondta, hogy „zsidó nem szerezhethet jogüggylettel vagy árverés útján mező- vagy erdőgazdasági ingatlant, kis- és nagyközségben pedig egyéb ingatlant sem.”⁴⁷ A 3. § kötelezte a zsidókat „összes mező- vagy erdőgazdasági ingatlanának [...] átengedésére.”⁴⁸ A német megszállásig a magyarországi zsidó kisebbség viszonylagos biztonságban volt.

Német megszállás, és ami utána következett

1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot, így Európa megmaradt legnagyobb zsidóságára is a halál várt. 1944. április 5-én „[...] a zsidókat sárga csillag viselésére kötelezzék.”⁴⁹, majd 28-án megkezdődött a gettósítás is: „[...] Szolyván csak néhány napig viseltük (mármint a sárga csillagot – N.I.), mert összeszedtek és a munkácsi gettóba hurcoltak bennünket.”⁵⁰ „[...] A rendőrség, illetve a csendőrség hajtotta végre a gettóba zárást. Volt házkutatás, ennek során élelmiszereket, ruhaneműket, pénzt, aranyat, mindent elvittek. A csendőrség kíséretében kerülünk be a gettóba, ebből az alkalomból is volt házkutatás, amit még találtak elvitték. Meglehetősen elég lelmi-

⁴³ 1. §. Magyar Törvénytár 1941. 56. old.

⁴⁴ Romsics. 258–259. old.

A nürnbergi faji törvényhez képest fontos különbség, hogy az „árja” férfiak nemileg közösiülhettek zsidó nőkkel.

15. §. Magyar Törvénytár 1941. 65. old.

⁴⁵ Karsai. 234. old.

⁴⁶ Magyar Törvénytár 1942. évi törvénycikkek. 89–109. old.

⁴⁷ Uo. 93. old.

⁴⁸ Uo. 94–97. old.

⁴⁹ 7, 114, 201, 278, 347, 622, 628, 905, 1026, 1217, 2930, 3542. jkv.

⁵⁰ 7. jkv. A következő jegyzőkönyvekben is olvashatunk a német megszállásról, illetve, az utána történekről: 91, 114 (Rossz az évszám, mely valószínű gépelési hiba. Nem 1945. március 19 hanem 1944), 201, 339, 493, 911, 937, 994, 1029, 1099, 1744, 1969, 2340, 3306, 3542 jkv.

A gettósításról a következő jegyzőkönyvek tesznek említést: 7, 91, 96, 114, 132, 201, 278, 292, 347, 493, 567, 588, 592, 622, 628, 905, 937, 994, 1026, 1029, 1217, 1579, 1750, 1969, 3542, 3543. jkv. Voltak, akik elbeszéléseiket a gettósítás folyamatával kezdték: 169, 289, 292, 334, 483, 1375, 1467, 1533, 1540, 1563, 2803, 2946, 2957, 2989, 3089, 3306, 3309, 3310, 3526, 3549. jkv.

szert⁵¹ vihettünk magunkkal, egy felsőruhát és két rend alsóruhát. A többi holminkkal mi lett, nem tudom.⁵² A legtöbb visszaemlékezőt Munkácsról vitték el⁵³, ahol „[...] két gettó volt, az egyik a városi, a másik a környékbeli zsidóság részére, a városi gettóban mintegy 14 ezer ember lakott.⁵⁴ Kárpátalja legnagyobb gettójáról van szó⁵⁵.

Gettósítás

A gettósítással együtt megkezdődött a zsidók tetteges bántalmazása is. Számos visszaemlékező kegyetlen bánásmódról tett tanúbizonyságot, amely nemcsak a munkácsi gettóra volt igaz. „A németek sokszor bejöttek rabolni a gettóba, egy alkalommal bejött egy német pénzért, az illető nem akarta odaadni a pénzét, ott helyben a német lelőtte / a nevére sajnos nem emlékszem /.⁵⁶ „Utolsó éjjel elővették a vagyonosokat és egész éjjel kegyetlenül verték őket. Ezzel a vallatási móddal akarták megtudni, hogy hova rejtették vagyontárgyaikat.⁵⁷ „A csendőrök magatartása különböző volt. Volt olyan is, aki segített élelmiszert és leveleket csempészni, de voltak brutálisak és durvák is.⁵⁸ „A férfiakat kivítették munkára, a tábori csendőrök és SS-ek sokszor még egy cigarettáért is vertek. Egy péntek esete, amikor az asszonyok gyertyát gyújtottak, őket is nagyon megverték, ha valaki nem emelt elég gyorsan kalapot a német katonának, rögtön elverték.⁵⁹

A gettóban nem nagyon fordult elő, hogy dolgozniuk kellett volna, ha mégis, akkor „[...] a zsidó házakat ürtettük ki, továbbá faraktárba is jártunk dolgozni, nők is

⁵¹ Ennek részben ellentmond a 7. jkv.: „Azt mondták, hogy 14 napi ételmezt vigyünk, ezt azonban már nem lehetett összeszedni, részben, mert nem hagytak rá időt.” Meg kell azonban jegyezni, hogy a két beszámoló lakhelye nem ugyanott volt. 7. jkv. – Szolyva, 622. jkv. – Felsőripnyice. Természetesen mindkét oldalról lehet olvasni hasonló beszámolókat. Voltak helységek, ahol azt lehetett magukkal vinni, amit csak akartak (114, 289, 334, 994, 1375, 2758. jkv.). Az összes visszaemlékezős azonban abban megegyezik, hogy az aranyat, ékszert, vagy a pénzt elkobozták, vagy elrabolták.

⁵² 622. jkv.

⁵³ Lásd 3. oldal 10. lábjegyzet

⁵⁴ 567. jkv. A két gettóban összesen körülbelül 26–27.000 voltak. A falusi gettóban 13–14.000, a városi gettóban 13.000 zsidót helyeztek el. Randolph L. Braham: A népiirtás politikája Ford.: Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres Iván, Hernádi Miklós. Belvárosi Kiadó. Budapest, 1997. I. k. 565. old. (továbbiakban: Braham I.). Munkácsról 26.000 zsidót deportáltak Braham II. 62. old. Táblázat

⁵⁵ Braham II. 62. old. Táblázat

⁵⁶ 994. jkv. Gettó: Munkács. Hasonló beszámolók még: 132, 169, 567, 1029, 1358, 1375, 1533, 1579, 2930, 3089. Ungváron: 622, 1217, 1744, 1750.

⁵⁷ 114. jkv. Gettó: Técső. Braham II. Kassán: 289. jkv. 19. old.

⁵⁸ 3543. jkv. Gettó: Kaposvár. Nagyszőlősen: 1592.

⁵⁹ 911. jkv. Gettó: Mátészalka Hasonló beszámoló: 96, 201, 1086. Beregszászon: 3310. Pakson: 3526. Hatvanon: 3587.

dolgoztak itt, de inkább házimunkára vitték ki a nőket.”⁶⁰ Előfordult azonban, hogy nem csak hasznos munkát végeztek velük. „Néhányszor éjjel felkeltettél az egész gettót, hogy téglákat vigyenek egyik helyről a másikra, anélkül, hogy erre valami szükség lett volna, éppen csak, hogy kínozzanak bennünket.”⁶¹ „A férfakkal mindenféle sportot csináltak itt, a téglákat összerakatták velünk, ez is természetesen verés kíséretében ment.”⁶²

Előfordult, hogy a gettózás elől is megpróbálták elmenekülni, illetve elbújni az erdőben „[...] de aztán önként jelentkezünk az izai gettóba. Hideg volt az erdőben és féltünk, hogy megvernek, ha elfognak ezért mentünk be magunktól a gettóba.”⁶³

A gettó „[...] körül volt kerítve, csendőrök és rendőrök őrizték, belülről pedig zsidó rendőrök.”⁶⁴

Az élelmezés sem volt kielégítő a gettóban, „A helybeli lakosság hozott ugyan a gettó bejáratához élelmet, de a csendőrök nem engedték, hogy vásároljunk, bizony nagyon éhezünk.”⁶⁵ Munkácson más volt a helyzet. „Közkonyhánk volt, de ez csak a szegényebbek részére juttatott élelmet, aki tehetett, saját maga élelmezte magát.”⁶⁶ „Próbálkoztak egyesek szökéssel, tudunkkal nem fogtak el senkit sem.”⁶⁷ Viszont volt másfajta vélemény is. „Nem tudok róla, hogy valaki megszökött volna a gettóból [...]”⁶⁸ „Szökni mégsem lehetett.”⁶⁹

⁶⁰ 1217. jkv. Hasonló beszámoló: 334.

⁶¹ 7. jkv.

⁶² 994. jkv.

⁶³ 292. jkv.

⁶⁴ 1217. jkv. Hasonló beszámoló: 91, 96, 132, 289, 567, 588, 622, 994, 1217, 1592, 1744, 1750. jkv.

A csendőrök jelenlétét a következő jegyzőkönyvek is megemlítik: 7, 91, 114, 132, 169, 278, 292, 339, 347, 483, 493, 911, 937, 1026, 1029, 1086, 1218, 1358, 1375, 1467, 1533, 1540, 1563, 1579, 1948, 2543, 2758, 2874, 2930, 2946, 3089, 3309, 3328, 3526, 3542, 3543, 3587. jkv. Egyetlen egy jkv. van amely rendes csendőroket említ: 628. jkv.

⁶⁵ 292. jkv.

⁶⁶ 567. jkv.

⁶⁷ 588. jkv. Hasonló beszámoló: 91, 201, 289, 622, 994, 1086, 1375. jkv. A 2930. jkv. az egyetlen, amely így emlékezett vissza a történetekre: „[...] az SS-ek rögtön kutatni kezdtek, nem volt nehéz megtalálni a szegény kis szabót, még ott helyben agyonlőtték, állítólag azért, mert szökni akart. Mint utólag hallottam, néhány munkácsinak sikerült is megszökni a gettóból.”

⁶⁸ 91. jkv. Hasonló beszámoló: 628, 911, 937. jkv.

⁶⁹ 114. jkv. Hasonló beszámoló: 132, 1217, 1744. jkv.

Zsidó Tanács

A német megszállást követő napon létrehozták a Magyar Zsidók Központi Tanácsát, hogy elkerüljék a zsidók pánikba esését.⁷⁰ A történészek egy része a Zsidó Tanácsokat is felelőssé teszi a közel fél millió zsidó deportálásáért.⁷¹ Ennek ellenére, a túlélők a Zsidó Tanácsok tagjairól is említést tettek, melynek tevékenységére csak egyetlen egyszer volt panasz⁷². Néhol még név szerint is nevezik a Tanács tagjait. »A Zsidó Tanács – tagjai: Lazarovics, Mauskopf stb. – működése ellen nem lehetett kifogást emelni.«⁷³ »A zsidótanács tagjai: Segelstein, Áron Ferenc, Stein mérnök stb. igyekeztek tőlük telhetően a zsidóság sorsát irányítani.«⁷⁴

A zsidóság megpróbáltatásainak itt még korántsem volt vége. A deportálás újabb borzalmakkal sújtotta a már így meggyötörteteket.

⁷⁰ Karsai. 263. old.

⁷¹ Karsai. 263. old.

⁷² 11 alkalommal említik a Zsidó Tanácsot. Ebből 8 (132, 567, 588, 622, 911, 937, 1592, 1744) pozitívan vélekedett felőlük, 1 (994) semleges, és mindössze egy negatív (91). A szakirodalomra jellemző, hogy a pesti „hangulatok” alapján ítélték meg a Zsidó Tanácsokat, amely egyértelműen negatív. A visszaemlékezések alapján ezt a képet árnyékolni kell. Ebben a tekintetben a DEGOB-jegyzőkönyvek további kutatást igényelnek.

Június elején a Zsidó Tanács elleni hangulat egyre erősödött és kirobbanásig feszültté vált. A pesti zsidóság nagy tömegei a tanács szereplését egyre erősebben kezdték bírálni. Munkácsi Ernő: *Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához*. Renaissance Kiadó, Budapest. 1947. 116. old. (továbbiakban: Munkácsi)

⁷³ 588. jkv. (Mauskopf nevű tanács tag is szerepel a jkv.-ben). A 937. jkv is Husztot említi. A huszti Zsidó Tanács tagjai: Lazarovics elnök, Rosenbaum, dr. Hegedűs, dr. Polgár és Markovits. Braham I. 568. old. Mivel a Zsidó Tanácsok összetétele mások voltak, mint ahogyan az a visszaemlékezők emlékezetében él, ezért inkább leírom az összet: Nagyszőlős (1592. jkv.-ben szerepel egy Rosenberg nevű tanács tag is): Guttman Mór (Mose), Würzburger Emil (Mendl), Friedmann Lipót (Lippe), Eisenberger Márton (Mordeháj). Braham I 568. old. Máramarossziget (91. jkv.-ben szerepel egy Perl Jenő, és egy Rosenstrausz nevű tanács tag is): dr. Danzig Samu, Jozsovits Lipót, Keszner Jenő, dr. Krausz Ferenc, Jakobovits Mór és Vogel Ignátz. Braham I. 571. old.

⁷⁴ 132. jkv. Munkács (567. jkv.-ben szerepel egy Kalusch nevű tanács tag is, 994. jkv.-ben Jakobovics és Meiseln nevű tanács tagok is szerepelnek, 1533. jkv.) A munkácsi Zsidó Tanács tagjai: Steiner Sándor elnök, Segelstein, Klein Oszkár, Áron Ferenc, Morvai János és Eisenstätter Mendel. Braham I. 565. old. Mátészalka (911. jkv – dr. Davidovits) és Ungvár (622. jkv. – Dr. Steinberg Illés, dr. László Imre, 1744. jkv – Dr. László, Moskovits)

Deportálás

Az ország 10 csendőrkerületében⁷⁵ a deportálásokat a 10-től az 1-ig, tehát visszafelé kezdték el, ezzel egy időben megkezdődött a fővárosi zsidóság koncentrációja is.⁷⁶ Budapest az I. csendőrkerületbe tartozott, így a vidéki és a visszacsatolt területeken kezdték el a deportálásokat 1944. május 15-én. Az elsők közt evakuálták Kassa gettóját, majd utána következett Munkács, Nagyszőlős, Máramarossziget és Kárpátalja többi gettója, majd az észak-erdélyiek⁷⁷.

A deportálás zárt marhavagonokban⁷⁸ történt. *„Egy vagonban 75-en⁷⁹ voltunk, amit aztán lelakatoltak.”*⁸⁰ *„[...] egyik nap kb. május 20-a körül bevagoníroztak és Auschwitzba vittek.”*⁸¹

Az általam kutatott jegyzőkönyvekben 4 munkaszolgálatost találtam, akiket szintén deportáltak Auschwitzba. A honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. 230. §-a előírta, hogy a katonai szolgálatra alkalmatlannak minősítettek közérdekű munka-

⁷⁵ I. Budapest (VI. Műveleti zóna), II. Székesfehérvár (III. Műveleti zóna), III. Szombathely (V. Műveleti zóna), IV. Pécs (V. Műveleti zóna), V. Szeged (IV. Műveleti zóna), VI. Debrecen (IV. Műveleti zóna), VII. Miskolc (III. Műveleti zóna), VIII. Kassa (I. Műveleti zóna), IX. Kolozsvár (II. Műveleti zóna), X. Marosvásárhely (II. Műveleti zóna). Braham, II. 21. old. táblázat

⁷⁶ Gyurgyák. 181. old.

⁷⁷ Braham. II. 19. old.

⁷⁸ Azok a jegyzőkönyvek, amelyek a deportálást megemlítik, mind arról beszélnek, hogy marhavagonokban történt a szállítás (7, 91, 93, 114, 132, 169, 201, 229, 278, 288, 292, 334, 483, 567, 588, 592, 600, 615, 622, 628, 663, 883, 905, 911, 937, 1026, 1086, 1099, 1195, 1217, 1218, 1358, 1458, 1467, 1522, 1533, 1540, 1563, 1579, 1592, 1744, 1750, 1948, 1969, 2340, 2758, 2874, 2930, 2957, 2989, 3089, 3306, 3309, 3310, 3449, 3542, 3549, 3587. jkv.), melyből többen kiemelik (289, 347, 1029, 1375, 1452, 1750, 2543, 2803, 2843, 2874, 2946, 3328, 3526, 3543, 3587. jkv.), hogy ezek zárva voltak. A 2687. jkv. túlélője viszont így emlékezett vissza: *„Hegyeshalomnál 90-en voltunk egy nyitott marhavagonban, ahova az eső beesett, megmozdulni az egész idő alatt lehetetlen volt.”* A nyitott marhavagon egyrészt érthetetlen, másrészt Hegyeshalom is az. A deportáló útvonal Miskolc–Kassa–Eperjes volt. Karsai 245. old.

⁷⁹ A túlélők egymástól eltérő számokat adtak meg. 70 főtől egészen a 100 főig. Előfordult azonban, hogy még ettől is eltérő információk láttak napvilágot: 7. jkv. 120 embert említ, 114. jkv. 1522. jkv. 60–70-et. A legkisebb szám a 3306. jkv. túlélőjétől származik: *„Mi csak negyvenen voltunk egy vagonban.”*

A vagonokat úgy tervezték, hogy negyven ember vagy hat ló számára volt alkalmas. Egy-egy teherkocsiban a hivatalos jelentés szerint 50–60 zsidót helyeztek el. Ennél több ember nem tud sem leülni, sem pedig lefeküdni az „utazás” alatt. A valódi létszám közel 100 fő volt, de ezek közül sokan meghaltak mire a végállomásra értek volna. Transzportonként 40–50 ember Karsai 247. old.

⁸⁰ 96. jkv.

⁸¹ 339. jkv. A deportálás időpontja minden visszaemlékezésben más és más. Általában május és július közti időpontot határoztak meg deportálásuk időpontjának. Az 1217. jkv. túlélője augusztus 16.-ára emlékezett.

A zsidók tömeges deportálása május 15-től július 6–9-ig tartott. Karsai 245. old.

szolgálatra kellett behívni.⁸² A paragrafus 2. bekezdése értelmében 3 hónapos munkaszolgálatra „azok az ifjak is kötelezhetőek, akiknek állampolgársága nem állapítható meg”. A paragrafus még nem tett különbséget a zsidók és nem zsidók között, „[...] de ezek végrehajtását szolgáló 5070/1939. sz. kormányrendelet már alapul szolgált a munkaszolgálatlalt foglalkozó a HM-ben a Közérdekű Munkaszolgálat Országos Felügyeletét (KMOF), ekkor írták elő, hogy egy-egy muszos században 250 embert kell besorozni”.⁸³ A munkaszolgálat intézménye 1939. július 1-én lépett életbe, amikor is az 1916-ban született fegyverviselésre alkalmatlanokat hívták be.⁸⁴

A deportált munkaszolgálatosok így emlékeztek vissza: „1944. június 2-án munkaszolgálatból szabadságon voltam otthon és így kerültem be a nagyszöllősi gettóba, ahonnan két nap múlva családommal együtt deportáltak.”⁸⁵ „1944. 06. 12-én Hatvanban a vonatról szedtek le magyar csendőrök és német SS-ek, amikor útban voltam Jászberénybe a leszerelésem miatt. Össze, vissza vertek, mindent elvettek tőlem és bevitték az ottani gettóba. Másnap már bevagoníroztak, és nemcsak hogy nem gondoskodtak az úton éllemezésünkről, de még a nálunk levő ennivalókat is mind elszedték.”⁸⁶ „Szolnokon voltam 1944-ben munkaszolgálatos. Nekem Kunszentmártonra egy tárgyaláson kellett megjelennem és mikor odautaztam, éppen vitték a zsidókat a gettóba. Én kerettel mentem kocsin be a városba és megkértem a katonát, hogy érdeklődjék meg, hogy Szentesen nem-e vitték még gettóba a zsidókat. Ahogy a kocsiban vártam odajött egy SS. Kiemelt a kocsiból, adott egy hatalmas pofont, hogy majdnem elsédültem tőle, bevitt a laktanyába, [...] majd május 25-én bevagoníroztak és elvitték Auschwitzba.”⁸⁷ „1942. júliusában bevonultam munkaszolgálatra és Erdélybe kerültem, ahol erődítményeket építettünk. Teschenben átadtak a németeknek, akik két hétig kis cellákba zártak bennünket, és csak egyszer naponta kaptunk egy kis levest. Azután vagonba raktak és augusztus 16-án megérkeztünk Auschwitzba.”⁸⁸

⁸² Karsai. 219. old. Magyar Törvénytar 1939. 125. old. 1944. április 5-én a munkaszolgálat megváltozott. Addig több tízezer áldozatot követelt, most védelmet jelentett, a munkaszolgálatosokat nem deportálták Auschwitzba. Karsai 224. old. A túlélőknek nem kedvezett a szerencse, hiszen őket a leszerelés után tartóztatták le.

⁸³ Karsai. 219. old.

⁸⁴ Bihari Péter: A magyarországi zsidóság helyzete a zsidótörvénytől a deportálásig. In.: Hét évtized a hazai zsidóság életéből. II. rész. MTA Filozófiai Intézet Kiadása. Budapest, 1990. 44. old.

⁸⁵ 3449. jkv.

⁸⁶ 1948. jkv.

⁸⁷ 1195. jkv.

⁸⁸ 600. jkv.

A deportálás közben „Az ajtó le volt lakatolva az ablakot rácsok fedték és ha valame-lyikünk kinézett az ablakon, a csendőrök lövöldöztek.”⁸⁹ vagy „[...] lelövészel fenyegették és nem egyszer félemlítettek meg, mert a levegőbe lövöldöztek”.⁹⁰

A deportálást senki nem kerülhette el. Két túlélő említette meg, hogy a kórház-ból „[...] lehozták az elmebetegeket, haldoklókat [...]”.⁹¹ „Voltak köztünk betegek, nyomorékok, bolondok, akik az intézetből rokonaik kíséretében jöttek.”⁹² A deportáltak egyébként nem tudták, hogy hova fognak kerülni. „Még útközben is azt hittük, hogy Debrecenbe vagy Magyarország más részébe visznek bennünket – mindaddig, amíg megér-keztünk Kassára.”⁹³ „[...] azt hallottuk tőlük, hogy családotul a Hortobágyra visznek dol-gozni.”⁹⁴

Az első megállónál, „Kassán németek vették át a szerelvényt, odáig csendőrök kísérték. Itt zsidó munkaszolgálatosok adtak be egy kis vizet.”⁹⁵ Kassán, egyrészt vizet adtak, másrészt „[...] néha kinyitották a vagonokat arval az ürüggyel, hogy létszámot meg-állapíthassák, de az igazi ok az egyéni fosztogatás volt.”⁹⁶ Ilyeneket mondtak pl.: "Kellene nekem egy jó aktatáska!, töltőtoll, stb." Arra hivatkoztak, hogy a németek úgyis mindent elvesznek tőlünk, és sikerült is nekik sok értéket így összeharácsolniuk. Minden nagyobb állomáson bejöttek fenyegetődzni, hogy adjuk ki értékeinket. Az egyik állomáson bejött egy csendőr és azon a címen, hogy értékeket keres, a csinos nőket végigmotózta és közben állandóan fenyegettek bennünket, hogy agyonlőnek minket, ha bármit is elrejtünk. Mi az úton egész Kassáig azt reméltük, hogy bent maradunk az országban.”⁹⁷

A deportálás alatt is történtek szörnyűségek. „A mi vagonunkban egy öthónapos kis-gyerek meghalt, de a többi kocsiban is sok haláleset volt, éhség, szomjúság miatt.”⁹⁸ „[...] volt olyan vagon, melyben 3–4 hulla utazott. Ezek meghaltak még az utazás elején és egész út alatt feküdtek a hullák a kocsiban.”⁹⁹

⁸⁹ 347. jkv. Hasonló beszámolók: 1029, 1452. jkv.

⁹⁰ 1029. jkv.

⁹¹ 3543, 3587. jkv.

⁹² 2874. jkv.

⁹³ 114. jkv.

⁹⁴ 1533. jkv. Hasonló beszámoló: 7, 91, 132, 1218, 1358, 1533. jkv. Kenyérmező: 1592. jkv. Kecskemét: 278. jkv.

⁹⁵ 2. jkv. Hasonló beszámoló: 7, 96, 114, 132, 201, 278, 288, 334, 339, 347, 567, 588, 622, 905, 911, 937, 994, 1029, 1086, 1217, 1218, 1358, 1375, 1522, 1540, 1579, 1592, 1744, 1750, 1948, 2874, 2930, 3306, 3309, 3328, 3543, 3587. jkv.

⁹⁶ 2874. jkv.

⁹⁷ 3543. jkv.

⁹⁸ 2. jkv. A deportálás idején történő halálesetről szóló visszaemlékezések: 7, 622, 1375, 2672, 2687, 2930, 3526, 3549. jkv.

⁹⁹ 3543. jkv.

Egy beszámoló szerint: „A félelemtől, éhségtől, szomjúságtól félőrültek voltunk. Sok öngyilkosság is történt az utazás alatt.”¹⁰⁰ „Egy ember a vagonunkban megőrült, a gyerekek közül az egyik egész úton sírt és nem lehetett elhallgattatni.”¹⁰¹

A vagonokban „Sem víz, sem WC nem volt.”¹⁰² Viszont volt, ahol igen. „Vizes vödört kaptunk, úgyisintén WC céljait szolgáló vödört is.”¹⁰³

Két visszaemlékezésben találkozhatunk a vagonparancsnok intézményével. „Kassán átadtak az SS-nek, azok az ablakon keresztül beszóltak, hogy válasszunk egy parancsnokot és ha csak egy ember hiányzik, azért ő felelős.”¹⁰⁴ „Én mint vagonparancsnok lettem kijelölve azzal, hogyha egy is megszökik, az élettemmel felelek érte.”¹⁰⁵

Ennek ellenére „Tudtommal voltak a vonaton szökési kísérletek.”¹⁰⁶ Ez volt az egyetlen visszaemlékezés, amely szökést említett az utazás alatt.

Auschwitz

„3 napig tartott az út.”¹⁰⁷ emlékszik vissza az egyik túlélő. „Auschwitzba május 23-án hajnalban érkeztünk, de egészen estig a vagonokban maradtunk.”¹⁰⁸ „Este 10 óra körül felrántották a vagon ajtaját, csökos ruhás Häftlinge kizavartak a vagonból.”¹⁰⁹ „[...] azt mondták, hogy a holminkat majd utánunk fogják hozni. A pályaudvaron külön sorba állították a férfiakat és külön a nőket. Azután kiválasztották a gyermekeket, betegeket, öregeket.”¹¹⁰

¹⁰⁰ 3543. jkv.

¹⁰¹ 3328. jkv.

¹⁰² 1452. jkv. Hasonló beszámoló: 7, 114, 289, 622, 926, 1217, 1375, 1744, 2843, 3587. jkv. A 91. jkv.-ben csak gyerekek szükségleteinek az elvégzésére kaptak vödört.

¹⁰³ 132. jkv. Hasonló beszámoló: 588, 592, 937, 1533, 2930. jkv.

¹⁰⁴ 1750. jkv.

¹⁰⁵ 2989. jkv.

¹⁰⁶ 994. jkv.

¹⁰⁷ 339. jkv. Az utazás időtartama a visszaemlékezésekben nagyon eltérő. Két naptól egészen az öt napig terjedő időintervallum is szerepel.

¹⁰⁸ 132. jkv. A pontos érkezési hely sem egyezik meg a visszaemlékezésekben. 15-en említik megérkezésnek Birkenaut (114, 208, 278, 288, 622, 663, 994, 1086, 1648, 1744, 1996, 2874, 2946, 3449, 3587), a többiek Auschwitzot. Minden esetben a birkenai megérkezés a helyes, utána vitték őket tovább Auschwitzba. A 974. jkv. túlélője Ravensbrücköt jelöli meg végcélként. A 883. jkv. az egyetlen, amelyben az olvasható, hogy „Auschwitzban egy nagy repülőtér mellett szállottunk ki.”

¹⁰⁹ 1049. jkv. Hasonló beszámoló: 2. jkv.

¹¹⁰ 93. jkv. Hasonló beszámoló: 883. jkv. Számos beszámoló arról tesz említést, hogy a csomagokat a vagonokban hagyták (96, 208, 289, 883, 905, 994, 1086, 1195, 1358, 1579, 1592, 2803, 3089, 3449, 3587. jkv.)

Szelektálás

Ezután következett a szelektálás, melynél „[...] dr. Mengele¹¹¹ lágerorvos válogatott. A fiatalabbakat és a 15 éven felüli gyerekeket a jobboldalra osztotta be, míg az idősebbeket és a kisgyerekeket a baloldalra küldte.”¹¹² „[...] A nőekkel ugyanez történt.”¹¹³ „[...] Az SS-ek biztatgattak, hogy az öregek autóval¹¹⁴ jönnek utánunk, mert sokat kell még gyalogolni, de különben is holnap már találkozhatunk hozzátartozóinkkal.”¹¹⁵ „[...] Akkor még reménykedtem [...]”¹¹⁶

„Amikor Auschwitzba érkeztünk elválasztottak a szüleimtől, férjemtől és másfél éves gyermekemtől. Anyám a karjára vette kisfiamat, és amint távolodtak, a gyermekem sírva háromszor utánam kiabált: "Mama". Utána akartam rohanni, de az SS katoná azt mondta, lelő, ha megmozdulok.”¹¹⁷ „Mint később megtudtuk a baloldal a halált, a jobboldal az életet jelentette. Aki balra ment, az még néhány órát élt csak és a krematóriumba vitték, mi pedig a fürdőbe kerültünk a szelektálás után.”¹¹⁸ Eleinte nem tudták, hogy azok a kémények, amiket látnak mire valók. Sokféle elképzelés született erről.¹¹⁹

¹¹¹ A következő jegyzőkönyvek említik azt, hogy Dr. Mengele szelektált a peronon: (7, 289, 600, 1086, 2874. jkv.)

Általában hét SS orvos végezte ezt a feladatot, amely valóban nagy fontossággal bírt. Lifton 173. old. Mindazonáltal Mengele ugyanolyan gyakran szelektált, mint bármelyik más orvos. Lifton 336. old.

¹¹² 289. jkv.

¹¹³ 2. jkv.

¹¹⁴ Lifton könyvében erről így ír: „A vöröskeresztes jelvényvel ellátott jármű használata teljesen természetesnek tűnt: „Az egy katonai jármű volt. Mi mást használtak volna? A gázosítás az orvos feladata volt. Az orvosnak csak vöröskeresztes jelzésű kocsija volt.” Lifton 179. old.

¹¹⁵ 132. jkv.

¹¹⁶ 208. jkv.

¹¹⁷ 483. jkv.

Lifton könyvében is leír egy hasonló esetet: „Az egyik nő, aki tizenhét évesen érkezett a táborba elmondta, hogy egy csoportba került a húgával, aki négy évvel volt fiatalabb nála. Mikor meglátta, hogy a gyerek megszeppent, „gyakorlatilag betuszkolta” abba a sorba, melyben az anyjuk és nagyanyjuk állt – azt kiáltva az SS-ek felé, hogy „Ott az anyja”. Nem tudhatta, hogy ezt a sort pont a gázkamrákhoz vezetik [...]” Lifton 170. old.

¹¹⁸ 2874. jkv. Hasonló beszámoló: 595. jkv. Sokan csak később tudták meg, hogy mi történt a hozzátartozójukkal.

¹¹⁹ Az 1533. jkv. túlélője így emlékezett vissza: „[...] láttam nagy füstölő kéményeket, érdeklődésemre azt mondták, hogy a piszkos ruhákat égetik el.” 1330. jkv.: „Elhittük, amikor kérdezősködésünkre azt mondták, hogy a levágott hajakat égetik el és rossz ruhákat, cipőket stb.” 3526. jkv.: „[...] abban a naiv hitben voltunk, hogy ott a betegségekben elpusztultak tetemét égetik el.”

Egy túlélő így emlékezett vissza a történetekre, miután megérkezett a táborba: „A kép, amely elénk tárult megnyugtató az első pillanatban, zeneszóval fogadtak [...]”¹²⁰ Egyetlen egy beszámoló tesz említést arról, hogy „[...] a kapun nagy felirat volt, hogy „Arbeit macht frei”.”¹²¹

Elgázosítás

Az elgázosítási folyamatról a legrészletesebb beszámoló a következő: „Először a férfiakat és nőket különválasztották, lenyírták, törülközőt és szappant kaptak, majd összezsúfolták őket egy zuhanyozókkal telt terembe. Itt az ajtókat légmentesen elzárták, majd beeresztették a gázt. Kb. 8 perc múlva, mikor már mindenki megfulladt, az ajtókat kinyitották, a Häftlingeket kámpóval betették egy liftbe, a lift levitte őket a pincében lévő krematóriumba, ahol ha volt aranyfoguk először ezeket távolították el és úgy tették be őket az égetőbe. A kisgyerekeket és a bennákat nem gázosították, hanem élve tették a tűzbe.”¹²² „Ezt azoktól a férfiaktól tudtuk meg, akik a „Sonderkommandóban” dolgoztak.”¹²³

Fertőtlenítés

Azok az emberek, akik a gázosítást elkerülték, azokra további szenvedések és megaláztatások vártak. „[...] mentünk a fertőtlenítőbe, ott megnyírtak bennünket és csikos ruhát kaptunk.”¹²⁴ „[...] Tetováltak, az A-5734 számot kaptam.”¹²⁵ A tetováslásról, csak 11-en¹²⁶ számoltak be visszaemlékezéseikben. „Fürdés után behajtottak egy ba-

¹²⁰ 208. jkv.

¹²¹ 114. jkv.

¹²² 3587. jegyzőkönyv. A gázkamrákban valójában nem beengedték a gázt, hanem 3 szeleppel ellátott kéményszerű nyíláson dobták be a Cyklon-B kristályt, amely a levegővel reakcióba lépett, és gáz keletkezett. A sok emberre a gázkamrában azért volt szükség, hogy a hőmérséklet megemelkedjen (27–28 °C), a kristály ugyanis így alakulhatott gázzá. Néhány percen belül fulladásos halált okozott. Karsai 108–109. old.

¹²³ 2533. jkv. A Sonderkommandó tagjai kezdetben az auschwitzi főtábor 11. blokkjának alagsorában laktak, később átköltöztették őket a birkenauai tábor egyik külön blokkjába. Holocaust 110. old.

¹²⁴ 96. jkv. Néhol csak a cipő maradt meg: 588, 1330, 1358, 1458, 1645, 1648, 2946. jkv. A 229. jkv. túlélője így emlékezett vissza a történetekre: „[...] még a szemüvegem is elvették [...]”

¹²⁵ 288. jkv.

¹²⁶ 7, 114, 169, 278, 288, 994, 1648, 2530, 2930, 3328, 3587, jegyzőkönyvben fordult elő, hogy valaki említette a tetováslási procedúrát. Ebből mindössze ketten említették a számukat (7. – A-5700, 288. – A-5734).

A tetováslás csak ebben a táborban szolgált a foglyok megjelölésére, más lágerekben ilyesmit nem műveltek a náciak. Karsai 105. old.

rakba, ahol rengetegen voltunk összezúfolva, úgy, hogy csak ülni lehetett a földön, de lefeküdni nem lehetett.¹²⁷ Az emberek, most már inkább rabszolgák, többféle blokkba lettek beosztva. „Az A. Lagerbe¹²⁸ kerültünk. Ezután pedig a cigánylágéerbe¹²⁹, egy blokkba 1000-en, 10–12 ember egy kojára.”¹³⁰ „A C. lágéerbe kerültünk, egy blokkba kb. 110-en, egy pricsre 14-en, mint a heringek feküdtünk egymáson.”¹³¹ „Az E lágéer 13. sz-ú blokkjába kerültünk, az un. Cigányblokkba [...]”¹³² Voltak, néhányan akik a „[...] a cseh blokkba kerültünk.”¹³³ a fertőtlenítés után azonnal, vagy „A 'C' Lagerből mi elkerültünk a 'B/2'-be, ez volt azelőtt a cseh 'Familienslager'¹³⁴ azonban amikor már mi kerültünk oda, Arbeitslagernak hívták.”¹³⁵

A blokkokban rendnek kellett lennie. A feladatot a rabok közül kiválogatott blockáltesték (blokkparancsnok) végezték. „Minden blokknak volt egy Blockáltestere”¹³⁶

¹²⁷ 93. jkv. Hasonló beszámoló: 2687. jkv.

¹²⁸ Az A. lágéerben lévő túlélők: 169, 663, 1358, 1458, 1540, 1579, 1645. jkv. A B. lágéerben lévő túlélők: 3549. jkv. A C. lágéerben lévő túlélők: 132, 588, 592, 1330, 1415, 1467, 1522, 1533, 1592, 2530, 2533, 3328, 3526. jkv. A D. lágéerben lévő túlélők: 483, 3309. jkv.

¹²⁹ A cigánylágéerről a következő visszaemlékezések szólnak: 7, 132, 339, 663, 1049, 1195, 1645, 1647, 2946, 3306, 3310, 3449, 3587. jkv.

¹³⁰ 1358. jkv. „Az egyik abschnittet, az E szektort, már elfoglalták, a cigányok. A D szektorba a mi táborunkból költöztettek foglyokat, a C egy része még nem készült el, a B sem, itt lesz rövidesen a familienlager, az A szektor pedig a karantén volt. A kórház külön szektort kapott F jelzéssel, a már majdnem elkészült III. és IV. krematórium közvetlen szomszédságában.” Kiclar, Wieslaw: A 290. számú Auschwitz-i fogoly Ford.: Murányi Beatrix. Kossuth Kiadó. Budapest. 1978. 216. old. (továbbiakban: Kiclar).

¹³¹ 1533. jkv.

¹³² 3587. jkv.

¹³³ 347. jkv. Hasonló beszámoló: 1522, 2533, 3526. jkv.

¹³⁴ A cseh tábor 1944. március 8-án számolták fel. Az 1943. szeptemberi szállítmánnyal több mint 5000 zsidó érkezett a theresienstadti gettóból, akik meglepő módon családostól érkeztek. Őket nem a gázkamrákba vitték, hanem Birkenaunak abba a barakkjaiba, mely területet ezután Theresienstadtnak neveztek. 6 hónap múlva az itt lakókat hirtelen kivégezték a gázkamrákhoz és megölték őket. Holocaust 115. old.

¹³⁵ 2530. jkv.

¹³⁶ A cigánylágéerben a blockálteste is cigány volt. Kegyetlenségben ők is az élen jártak: „A blockvezető cigány volt, aki botokat tört el rajtunk, rettenetesen kínozott bennünket.” 2946. jkv.

A birkenauai lágéer belső adminisztrációját az ezzel megbízott foglyok intézik. A foglyok nem nemzetiség vannak a blokkban elszállásolva, hanem a közös munkabeosztás szempontjából („kommandók” szerint). Mindenegyik blokknak 5 funkcionáriusa van: blokkfelügyelő (Blockáltester), blokkírnök (Blockschreiber), ápoló, két blokkszolgá. A blokkfelügyelő bal karján fehér szalagot visel amelyen blokkjának száma van feltüntetve. Ügyszólván élet és halál ura és a blokk általános rendjéért felelős. 1944. februárjáig csaknem az összes blokkfelügyelő fele zsidókból állott. Egy Berlinből jött utasítás megtiltotta, hogy a zsidók ezt a hivatalt továbbra is betölthessék, ezért azután leváltották őket. A tilalom ellenére még ma is 3 szlovák zsidó tölti be ezt a tisztséget. Munkácsi 103–104. old.

és egy Blockschreibere, ezek a saját blokkjukban külön szobával rendelkeztek.”¹³⁷ A block-
älteste nem csak a rendre felügyelt, de ő volt az, aki büntetett is. „A Blockältester
óriási kegyként néha kijelentette, hogy ha jók lesztek, este kaptok egy kis vizet.”¹³⁸

Élelmezés

Az élelem rendkívül rossz és tápanyagszegény volt. „Minden második nap kaptunk
egy kis üres levest, harmadnap 15 dk kenyeret, 2 dkg kenőmájast.”¹³⁹ „[...] mosakodási
és tisztálkodási lehetőség a minimális, ennivalót ritkán és olyat fogunk kapni, amiben
semmi vitamin és táperő nincsen, a víz ihatatlan.”¹⁴⁰ Néha elég furcsa dolgokat is
találtak az ennivalójukban. „Enni csak 24 óra múlva kaptunk egy nagyon sűrű
gerstlilevest, amely tele volt penészes kenyérdarabokkal, gyufavégekkel, papírdarabokkal.
Egy kenyeret adtak egy napra hatnak.”¹⁴¹ „Répát és céklát kaptunk jóformán keményen,
egészen ehetetlen volt, úgyhogy a kenyér tartotta bennünk a lelket. Egymás után ittunk
az edényből, kanalunk nem volt. Ezt is azért tették, hogy minél jobban megalázzanak és
kínózzanak.”¹⁴² A táborban csak kávét vagy teát ittak, „Vizet nem volt szabad inni, azt
mondták, hogy a víz mérgezett.”¹⁴³

Appel

A létszám ellenőrzés, vagy más néven appel, a foglyok mindennapi életének volt
a része. „[...] életünk keserősége az "appell"-állás volt. Hajnali 3 órakor felkeltettek és ki-
zavartak az udvarra, ahol 8–9 óráig is álldogáltunk kitéve az időjárás mostohaságá-
nak.”¹⁴⁴ „Ha valaki elájult, leöntötték vízzel, összeverték, és úgy állították tovább.”¹⁴⁵
„Kétszer egy nap volt appell, hajnalban és esete hatkor.”¹⁴⁶

¹³⁷ 3587. jkv.

¹³⁸ 1099. jkv.

¹³⁹ 2. jkv. A visszaemlékezők mind másféleképpen emlékeznek arra, hogy mit ettek.

¹⁴⁰ 3587. jkv.

¹⁴¹ 7. jkv.

¹⁴² 278. jkv.

¹⁴³ Ezt csak a 2277. jkv. túlélője említi meg.

¹⁴⁴ 132. jkv.

¹⁴⁵ 7. jkv.

¹⁴⁶ 278. jkv.

Az appell nem csak létszámellenőrzésre, de büntetésre is felhasználták. „Az akasztás appell alkalmával történt¹⁴⁷ úgy, hogy mindenkinek végig kellett nézni. Ha észrevették, hogy egy nő és férfi beszélget egymással, akkor mind a kettőnek órákig térdepelni kellett.”¹⁴⁸ „Unokahúgomnak 40 fokos lázzal kellett kimenni appellre, nem mertük őt betegnek jelenteni, közrefogtuk őt az appellnél, hogy el ne essen.”¹⁴⁹

Egyfajta kínzási módszert is jelentett az appell. „Legmélyebb emlékeket az Appellek hagytak bennem. A legválogatottabb kínzásokat eszelték ki. Anyaszült meztelenül álltunk Appellt a forró tűző napon és téglákat tartottunk az ég felé.”¹⁵⁰ „10-es sorokban álltunk feszes vigyázállásban, az Appell eltartott sokszor 2–3 óra hosszat is és nem egy Häfiling esett össze sorakozó közben a nehéz, fáradtságos napi munka után.”¹⁵¹

A mindennapok

A pontos helyzetképet tökéletesen elmesélte az egyik túlélő: „[...] az appelek, amikor órákig álltunk kint reggel és délután, hogy leszámoljanak bennünket és továbbítsák Berlinbe: ennyi és ennyi häfiling van még életbe a birkenau-i lagerekben. Várakozás az ebédre. Kenyérosztás. Harc, hogy ne csak zárt csoportokban ötösivel tudjunk WC-re menni, hanem akkor, amikor ezt a szükség kívánta. Harc egyetlen korty vízért, és hogy meg lehessen mosdani. Harc egy nyers krumplicéért, egy káposztafejért, egy répáért, amit szívdobogva loptunk a konyha körül. Harc, hogy kijátszhatassuk a blocksperrét és el tudjunk szökni egy másik blokkba, ahol esetleg éppen ebédosztás volt és akkor két porcióhoz tudunk jutni. És harc a legidegtépőbb, legrettenetesebb harc, hogy el ne válasszanak a hűgomtól. Mert tudtuk, hogy az SS kéjjel választ egymástól hozzátartozókat. Egymás kezét nem engedték el, nehogy egyikünk, vagy másikunk egyedül kerüljön a transzportba.”¹⁵²

A munka

„[...] 1/2 5-kor gongvítésre ébredtünk [...] a második gongvítésre pont 6 órakor elkezdődött a munka.”¹⁵³ Az appell után elkezdődhetett munka, melyet a kommandóba

¹⁴⁷ Szökési kísérletek után nagyon gyakori volt az akasztás. A 3587. jkv. túlélője így emlékezett vissza: „Az ilyen akasztás este Appellnél történt és ezt mindannyiunknak végig kellett nézni. Emberi műveltünkben már annyira ki voltunk vetkőzve, hogy mikor bevonuláskor felállítva láttuk az akasztófákat, nem az elítélteit sajnáltuk, hanem magunkat, hogy megint főlórával tovább tart az Appell.”

¹⁴⁸ 600. jkv.

¹⁴⁹ 1533. jkv.

¹⁵⁰ 3542. jkv.

¹⁵¹ 3587. jkv.

¹⁵² 1330. jegyzőkönyv

¹⁵³ 3587. jkv.

való beosztás előzőtt meg. „Az első munkahelyem a Bauhofkommandó. Itt dolgoztam 3 hónapig. Vagonokat kellett ki és berakni a kapok ütése és verése közepette.”¹⁵⁴ A kommandó általában a munka fajtájáról kapta a nevét. Szerencsés esetben a kommandó állandóan változott. „[...] SS-Unterkunft kommandóba voltam beosztva. Ez kitűnő beosztás volt, mi szortíroztuk szét az elrablott és ott összegyűjtött temérdek holmit¹⁵⁵ [...] Az új Kommandonk neve: Erweiterungsarbeitshaus 7 lett, ugyanis egy SS kábelkantin tovább-építését végeztük, a kábelkantin száma 7 volt.”¹⁵⁶

Mindenfajta munkát elvégeztek a rabok a táborban, mely közben a testi fenyegetés sem volt ritka. „A munka nagyon nehéz volt, hegesztés.”¹⁵⁷ „[...] én kábelnél dolgoztam, igen nehéz munkát végeztem, ráadásul a német kapók, ha nem elég gyorsan dolgoztunk, 25-öt osztogattak.”¹⁵⁸ „Büntetésből betettek egy kábelkommandóba, ezt a munkát minden nap más és más csoport végezte, mert egy borzalmas nehéz munka volt, de én mindennap ide lettem beosztva és a hátam mögé egy külön Capót kaptam, egy hamburgi gyilkost, akinek dep. száma 71.703 volt, munka közben gumibottal kísért és állandóan vert.”¹⁵⁹ „A konyhai munkánál majdnem mindenkinek tönkrement a lába, mert egész nap vízben álltunk, klóros vízzel kellett a kövezetet mosni, mely felmarta a lábunkat.”¹⁶⁰ A konyhai munkának azért voltak előnyei is. „Ennek a Kommandonak az előnye, hogy rengeteg jobbnál jobb ennivalóhoz jutottunk, de a hátránya, hogy hajnali 1/2 3-tól este 6-ig vasárnapi pihenő nélkül be voltunk fogva. Azonkívül pedig itt borzasztó kegyetlenkedéseket és bántalmazásokat kellett elszenvedniünk.”¹⁶¹ Viszont nagyon kellett az embernek magára vigyáznia. Ha valakit lopáson kaptak, az komoly büntetésre számíthatott. „Én később bekerültem a konyhába. Itt lehetett valamivel több ennivalóhoz jutni, de nagyon veszélyes volt, mert ha rájöttek a legcsekélyebb lopásra, egy szem krumplit, ha találtak az embernél, akkor az egész konyhát végigverték. Egyszer hoztak a vágóhídról húsarut, természetesen nem a Häftlingeknek, hanem a katonáknak és nem volt abban a pillanatban mindenki ott a kirakodásnál, akkor az egész konyhaszemélyzetet gumibottal megverték.”¹⁶²

¹⁵⁴ 2874. jkv.

¹⁵⁵ Más néven Kanada. Hasonló beszámoló: 169, 278. jkv. A „Kanada” elnevezés a rabok számára a gazdagságot jelentette, innen a becenév. „Kanada! Mit számított, hogy füstöltek a krematóriumok, hogy a holttestekkel teli gödrök emberzsírtól sístereg a tűzben. A táboroknak volt mit ennie! A tábor fellélegzett, mert a transzportokkal elfoglalt, részeg SS-ek most nem sokat törődtek a láger lakóival. Az aranyat lesték, és megtömték vele a zsebüket. Bebiztosították magukat jövőre.” Kiclar 290. old.

¹⁵⁶ 3449. jkv.

¹⁵⁷ 1086. jkv.

¹⁵⁸ 1744. jkv.

¹⁵⁹ 2340. jkv.

¹⁶⁰ 3526. jkv.

¹⁶¹ 3587. jkv.

¹⁶² 600. jkv.

Aki másfajta munkát végzett, az már nem volt ilyen szerencsés. „[...] télen szörnyű volt, mert egy szál ruhában voltunk [...]”¹⁶³

A legrosszabb és a legbrutálisabb munkájuk azonban a sonderkommandó tagjainak volt. Ők ugyanis ott voltak az elgázosítási eljárásnál, majd az égetési fázisnál is.¹⁶⁴ „A krematóriumban dolgozó Sonderkommandót minden 3 hónapban cserélték [...]”¹⁶⁵ Egyik alkalommal, amikor az egyik krematórium Sonderkommandójának a három hónapja letelt, elhatározták, hogy ők nem mennek ellenkezés nélkül halálba, hanem felrobbantják a krematóriumot. A németek valahogy megneszelték ezt a tervet, és órákkal a kitűzött idő előtt jöttek értük. Így természetesen az egész terv megghiúsult. Amikor értük jöttek, felgyújtották a krematóriumot.”¹⁶⁶

A felügyelők

A foglyok, úgynevezett kápóknak (általában volt köztörvényes bűnözőkből választották ki őket) vigyáztak, akiknek egy bizonyos tisztelet járt. „A capo hangos parancsára: "Mütze ab!" le kellett venni a sapkákat.”¹⁶⁷ Előfordult, hogy valakit „csak” azért vertek meg a felügyelők, mert nem tetszett a munka, amit elvégeztek. „Este felé szénát kellett összeszedni, mindenkinek segítenie kellett, azoknak is akik munkából jöttek. Elmondhatatlan verést kaptunk ebből az alkalomból. Mindent rossznak találtak, amit csináltunk.”¹⁶⁸ „A Capok vertek benniünket, minden ok nélkül, éppen csak ahogy kedvük tartotta.”¹⁶⁹ A foglyokra munka közben mindig kápók vigyáztak. „100 ember kapott egy Obercapot, 60 ember egy capot, minden 30 emberre jutott egy Untercapo és minden

¹⁶³ 705. jkv.

¹⁶⁴ A sonderkommandóban lévő zsidók feladata volt az emberek megnyugtató és gázkamrába vezetése. Lifton 171. old.

¹⁶⁵ A cserére azért volt szükség, mert „túl sokat tudtak”. Lifton. 170. old.

¹⁶⁶ 7. jkv. Hasonló beszámoló: 600. jkv. A felkelésről megemlékeztek még a 3526, 3587. jkv-ben is. 1944. október 7-én egy felkelés során leromboltak egy gázkamrát. A lázadást a Sonderkommando szervezte. A felkelés résztvevői a csatában estek el. Holocaust 115. old.

¹⁶⁷ 3587. jkv.

¹⁶⁸ 114. jkv.

¹⁶⁹ 708. jkv. A kápó először Dachauban elterjedt, az olasz munkásoktól átvett szó, amely a munkacsapat főnökét jelenti (olaszul szó szerint: fej); nagyobb csoportokat oberkapo, vagyis „főkápó” vezette; a kisebbeket vorarbeiter (előműködés); mindezeket a funkciókat foglyok töltötték be. Kieklar 396. old.

10 emberre egy *Vorarbeiter*.¹⁷⁰ „A Caponk cigány¹⁷¹ volt. Durva és rossz.”¹⁷² A táborban sokféle nemzetiségű kápóval találkoztak a foglyok. „Német capok [...] felügyeltek ránk. A bánásmód attól függött, ki milyen capo alá került.”¹⁷³ „[...] egy derék német zsidó capo volt, aki nem hajtotta a munkát.”¹⁷⁴

Zenekar

A tábor egyik érdekessége, hogy volt zenekar. Valószínű ez is hozzájárult ahhoz, hogy a foglyok nyugodtak maradjanak. „A kép, amely élénk tárult megnyugtató az első pillanatban, zeneszóval fogadtak [...]”¹⁷⁵ A zenekar a tábor életében fontos szerepet játszott. „Volt zenekar is Auschwitzban, a Häftlingeek voltak a zenészek. Mindennap reggel a munkába vonulásnál és este, amikor hazajöttek, akkor játszott a zene. A zenészek, éppúgy, mint mindenki más, akinek valami funkciója volt, nem estek szelekció alá.”¹⁷⁶ „1/2 6-kor a kapu előtti részen 80 tagból álló zenekar rákezdedt az indulókra és a láger 17.000 munkása ötös sorokban kivonult munkára. A kapu előtt vigyázz menetelésben kellett tisztelni az ott álló és bennünket számláló SS-ek előtt [...] A zenével kapcsolatban az volt az érzésem, hogy cirkuszban vagyok, mint betanított ló és zenére vagyok kénytelen mutatványokat végezni, ki-bevonulni.”¹⁷⁷ „Hogy gyötrelmünk teljes legyen, az SS időnként koncerteket rendezett a Brezinkán. Ilyenkor fellépésre kényszerítették a zsidó nőket,

¹⁷⁰ 3587. jkv. Az 1648. jkv. túlélője említi még meg, hogy sapkát kellett hordaniuk. A többiek ilyenről nem tesznek említést, pedig a sapka használata fontos kellék volt a táborban. Kielar 7. old. A 3309. jkv. és a 3549. jkv. túlélője kendőt említ, amelyet „nem volt szabad kopasz fejünkre kötni, így az agyhártyagyulladás igen gyakori volt.”

¹⁷¹ Nemcsak zsidókat, hanem közel 20.000 cigány nemzetiségűt is deportáltak az RSHA 1943. január 29-ii rendelete alapján. Többségük más lengyel politikai foglyokkal együtt a gázkamrákban végezte. Holocaust 115. old.

¹⁷² 1195. jkv.

¹⁷³ 410. jkv.

¹⁷⁴ 2569. jkv. A jegyzőkönyv túlélője ekkor már Monowitzban volt. Ezen kívül még egyszer említenek a jegyzőkönyvek jó kápót. A 3587. jkv. túlélője találkozott rendes kápóval: „En még aznap este jelentettem a caponak, hogy a közelgő tére való tekintettel szeretnék fedett helyen dolgozni, kérttem, hogy engedjen el. A capo szó nélkül elengedett és sok szerencsét kívánt az új munkához [...] A Kommandonak egy capoja és 5 elölmunkása volt. A capo felettese egy délvidéki magyarul beszélő Unterschjar-führer volt, aki állandóan bent tartózkodott a helyiségben és meglehetősen jóindulatú volt. Magára a lengyel capora sem panaszkodhatom.”

¹⁷⁵ 208. jkv.

¹⁷⁶ 600. jkv.

¹⁷⁷ 3587. jkv.

énekelni és táncolni kellett. Erre a célra felöltöztették őket, és egyeseket közülük közösülésre kényszerítették.”¹⁷⁸

Egyéb munkák

A mindennapok nagyon keservesek voltak a foglyok számára. Szeretteik távol voltak, élelmük kevés volt, sokat kellett dolgozniuk,¹⁷⁹ olykor teljesen értelmetlen munkákat végeztek, például „*hogyan nagy gödröket ástam, hogy milyen célból azt nem tudom [...]*”¹⁸⁰, vagy „*Szenet rakodtunk.*”¹⁸¹ vagy „*Köveket törtünk, hordtuk, és raktároztuk. Nagyon nehéz volt ez a munka.*”¹⁸² Ezt a helyzetet, csak úgy lehetett megváltoztatni, hogyha kockáztattak. A megoldást „*[...] úgy hívtuk: "organizálni". Minden organizálásért, ha elfogtak bennünket, vagy a hajunkat vágták le akkor is, ha még csak 2 cm-nyire nőtt ki, vagy huszonötöt kaptunk.*”¹⁸³ Az organizálás nem volt más, mint az ellopott vagy megszerzett „érték” – ami lehetett élelmiszer, cigaretta, bármi – cseréje valami másra. Minden árunak megvolt a maga értéke: „*10 közép nagyságú krumpli árfolyama: 25 dkg kenyér, 5 dkg vaj, vagy 8 cigaretta*”¹⁸⁴

A krematóriumok

A krematóriumok létét nagyon sokan említik¹⁸⁵ visszaemlékezésükben, a „pon-tos” számot viszont annál kevesebben. „*A 4 krematóriumot az egyik Häftling tervezte, és ő is építette fel, sőt a vezetője is ő volt.*”¹⁸⁶ „*A Brezinka közelében működött 5 kremató*

¹⁷⁸ 7. jkv. Ehhez hasonló visszaemlékezést csak egyszer olvastam, azt is a 3587. jkv-ben: „*Megengedték továbbá koncertek és kabarék rendezését és látogatását.*” Azért itt közösülésre kényszerítésről szó sincs.

¹⁷⁹ Előfordult azonban olykor, hogy az átszállításig semmit nem kellett dolgozniuk. A 229. jkv. túlélője így emlékezett vissza a történetekre: „*Ez alatt a hét alatt nem csináltunk mást, mint naponta kétszer appell-t álltunk és a közbeeső időben különböző felügyelők és SS-ek.*” Hasonló beszámoló: 588, 615, 628, 911, 940, 1358, 1415, 1452, 1458, 1592, 1648, 2530, 2588, 2687, 2843, 3367. jkv.

¹⁸⁰ 292. jkv.

¹⁸¹ 114. jkv.

¹⁸² 410. jkv. Hasonló vélemény: 600, 1948, 2277, 3758. jkv.

¹⁸³ 3587. jkv.

¹⁸⁴ 7. jkv. Hasonló visszaemlékezések: 3449, 3587. jkv.

Kielar. 137. A könyv írója egy barátjával púderdobozt organizáltatott, hogy a helyi lakosság segítségét, a maga szerény módján kompenzálhassa.

¹⁸⁵ 278, 288, 347, 588, 600, 622, 907, 1086, 1195, 1330, 1358, 1415, 1452, 1563, 1645, 1648, 2277, 2340, 2530, 2533, 2687, 2874, 3309, 3310, 3328, 3526, 3587. jkv.

¹⁸⁶ 7. jkv.

rium, ott szemünk láttára játszódtak le a szomorú jelenetek.”¹⁸⁷ „A krematórium építkezésénél dolgoztunk, akkor épültek fel ezek [...] Naponta cca. 10–15–20 ezer ember jött úgyhogy a krematórium nem győzte a hullák égetését. Tehát továbbra is használták a gödöröket. Egy ilyen gödörnek 2 m. volt a hossza és mindig egy sor deszkára egy sor gázosított hulla került, fej a lábhoz voltak elhelyezve. Én saját magam láttam az égetést.”¹⁸⁸

Büntetés

A táborban a büntetések sokféleképpen zajlottak. „10. hónapban, amikor a föld már meg volt fagyva, nem bírtuk a kábeleket a fagyos földben elhelyezni, #lly nevű német kapó kábelbottal 25-t mért rám, mire összeestem, bevittek a lágerba.”¹⁸⁹ „[...] munka közben gumibottal kísért és állandóan vert.”¹⁹⁰ „Egyszer munka közben egy SS pofonvágott, visszaütöttem dühömben, kaptam ezért büntetésből 4x16 órai bunkert, és mint bunkerest dolgoztattak.”¹⁹¹

Terhes nők

A terhes nők helyzete volt az egyik legszomorúbb, már ha egyáltalán a szelektálást túléltek. „Megesett, hogy terhes fiatal asszonyok jöttek a transzporttal. Általában mind elégették a terheseket, de volt, akinek sikerült átcsúsznia. A Brezinkán volt 5 ilyen eset. Ezek a Brezinkán szültek. Volt betegszobánk, de rögtön elküldték őket a lágerbe.

¹⁸⁷ 169. jkv. Ennek ellentmond, hogy a 2533. jkv. 4 krematóriumot említ. Az első viszonylag kis gázkamrát Auschwitz I-ben építették. 1941. szeptember 3-án alkalmazták a Cyklon B-t kísérleti gázként. Az első kísérlet áldozatai: 600 szovjet hadifogoly és 250 beteg rab volt. Ezt követően a kivitelező cégnek, a J.A. Topf & Sons-nak megbízást adtak, hogy Birkenauban nagyobb gázkamrákat építsenek, melyekhez krematóriumok is tartoznak. 4 épült. Holocaust 113. old. A 907. jkv. túlélője azt állította, hogy a krematórium építésénél már ott volt.

¹⁸⁸ 907. jkv. Hasonló visszaemlékezés: 7, 600. jkv.

A birkenauai négy krematórium „kapacitása” maximum 4000 tetemet tudott elégetni. 1944. május-június folyamán a magyar transzportok érkezésével, az elgázosított tetemek száma elérte a napi 10000 főt, ezért, a már meglévő árkok mellé újabbakat kellett ásni a tetemek elégetéséhez. Az árkokat mikor elkezdték ásni, a négy zsidóból álló Sonderkommandó, napi ezeröttszáz-kétezer embert égetett el, augusztusban ez a szám elérte, s volt olyan nap, amikor meg is haladta a 20000-et is. Lifton 172. old.

¹⁸⁹ 1744. jkv.

¹⁹⁰ 2340. jkv.

¹⁹¹ 2340, 3587. jkv. A stehbunker az egyik legnagyobb büntetés volt. Munka után jelentkezni kellett a büntetésre. A „lényege” az volt, hogy a büntetett egy szál ruhában, egy szűk cellában (bunkerben) vészelje át a kiszabott büntetést a többi rabbal. A hely olyan kicsi volt, és olyan sokan voltak, hogy nem lehetett leülni. Sokszor fordult elő, hogy valaki reggelre meghalt. Kielar 187–189. old.

Ilyenkor az anya csak úgy maradhatott meg, ha a gyereket elvették tőle. Természetesen Mengele tudtán kívül. Ezt úgy oldották meg, hogy zsidó orvosnők a gyereket megmérgezték, hogy az anyát megmenthessék.”¹⁹²

Kórház

A táborban működött kórház is a visszaemlékezők szerint, de ezt a kórházat nem úgy kell elképzelni, mint a maiakat. „A kórháziak nagyon lefogytak, mert csak azt ették, amit kiosztottak [...]”¹⁹³ „Egyszer munka közben vért hánytam és összeestem, bevitték a kórházba és 3 nap múlva kidobtak azzal, hogy "dögöljek meg".”¹⁹⁴ „Nagyon vertek, úgy hogy minden nap legalább 20-an kórházba kerültek. Január 20-ig voltunk itt, azután éjféle 12 órakor bejött hozzánk a blokkältester, ránk szólt, hogy azonnal keljünk fel.”¹⁹⁵ „A 19.20.21.22.27.28. számú¹⁹⁶ blokkokban voltak a kórházak és a 25.sz-ú blokkban volt a kávéház [...]”¹⁹⁷ Aki a kórházban maradt, arra többféle sors várt. „Tudok arról, hogy a revieren a betegeket meztelenül autókba rakták, a hullákkal együtt, azzal, hogy kórházba viszik őket, de minden bizonnyal gázba vitték.”¹⁹⁸ „Aki beteget jelentette, az bekerült a revierbe, ahonnan rövidesen kiszelektálták és a gázkamra lett a sorsa.”¹⁹⁹

A kórházban és a táborban gyakorta voltak szelektálások. „Dr. Mengele négyhétenként szelektált. Ezt úgy csinálta, ahogy éppen eszébe jutott. Egyszer pl. minden nőnek fel kellett emelnie a szoknyáját, és a térdeket nézte. Egy másik alaklommal gödröt ásott, aki át tudta ugrani a gödröt, az megmaradt, aki nem, azt krematóriumba küldte.”²⁰⁰ „Itt volt egy dr. Lengyel nevű kolozsvári orvos / a láger-revierben /, aki saját élete kockázatával az SS kórházból hozott nekem gyógyszert.”²⁰¹ „A felülvizsgálaton egy lengyel árja főorvoshoz kerültem, aki igen rosszindulatú volt a zsidókkal szemben.”²⁰²

¹⁹² 7. jkv. A 3526. és a 3540. jkv. túlélője is megemlékezik a terhes nőkről.

¹⁹³ 114. jkv. A kórházat a következő túlélők is megemlítik: 937, 1744, 2874, 2946. jkv.

¹⁹⁴ 2340. jkv.

¹⁹⁵ 2930. jkv.

¹⁹⁶ A tábor átszervezésekor változott meg a számozás. Eredetileg: 14, 15, 16, és 20. blokk volt. Kielar 102. old.

¹⁹⁷ 3587. jkv.

¹⁹⁸ 3543. jkv.

¹⁹⁹ 3526. jkv.

²⁰⁰ 7. jkv. Hasonló beszámoló: 588, 1330, 1645, 2340, 2530, 2569, 3526, 3549. jkv.

²⁰¹ 1744. jkv. Még egy túlélő említette dr. Lengyel nevét: 2340 jkv. Még egy magyar orvosról esett szó a visszaemlékezésekben dr. Wittmann: 3587. jkv.

²⁰² 3587. jkv.

Járvány

„A higiénikus viszonyok szörnyűek voltak.”²⁰³ ezért többször volt a táborban járvány²⁰⁴ »[...] minden reggel mi tisztítottuk ki a latrinát. Elástuk a régi latrinát, helyette újat készítettünk, megállás nélkül 500 vödört is feldobáltunk a kocsira, ha az arcunkba fröccsent a vödörök tartalma, letöröltük és dolgoztunk tovább.»²⁰⁵ »[...] ha kaptunk egy kis vizet egy edényben, tízen is mosakodtunk benne. Persze igen nagy volt a piszok.»²⁰⁶ „Auschwitzban egyébként sarlachjárvány volt, úgyhogy állandóan vizsgálták bennünket és oltásokat is kaptunk. Főleg a fiatalabbak estek a betegség áldozatául.”²⁰⁷ »[...] tifusz oltást kaptunk, széketvizsgálat volt, aki bacilus hordozó volt, azt eltávolították a konyháról, ennek dacára a cél az volt, hogy minél nagyobb számban pusztuljunk el.»²⁰⁸

Öngyilkosság

Előfordult, hogy a foglyok nem bírták a megpróbáltatásokat. „Egy alkalommal megőrült valaki, gyakoriak voltak az öngyilkossági esetek is. Egy éjszaka behoztak egy nőt, aki nekiment a drótnak, de mégis megmentették, ez a nő is megőrült.”²⁰⁹

Hírek, információk

A táborban a hírek állandóan keringtek, melyek néha igaznak minősültek, de legtöbb esetben azonban nem. „Értesültünk a július 20-i Hitler ellenes merényletről és állandóan keringtek körülöttünk a jobbnál jobb álhírek. Napokra tettük már a háború végét és állandóan reménykedtünk.”²¹⁰ „Valaki azt mondta nekem, hogy látta a feleségemet és a gyerekek is egészségesek. Hittem neki – de hazugság volt.”²¹¹ „Az eddigi prominensek helyére zsidók kerültek, a zenekar szintén zsidó tagokból állott és megengedték a zsidóknak, hogy újságot járathassanak havi 3 márkáért.”²¹²

²⁰³ 3543. jkv.

²⁰⁴ A legemlékezetesebb járvány 1942. augusztus 29-én tört ki. Lifton 190. old.

²⁰⁵ 3549. jkv.

²⁰⁶ 1099. jkv.

²⁰⁷ 3543. jkv.

²⁰⁸ 3526. jkv. Vérhasról beszéltek: 1744, 2543. jkv.

²⁰⁹ 1533. jkv.

²¹⁰ 3543. jkv.

²¹¹ 114. jkv.

²¹² 3587. jkv.

Szökés, blokkzárás

„Október vége felé egyszer csak megszólaltak a szirénák, amelyek az Auschwitzból, vagy Birkenauból való szökéseket jelezték és fél óra múlva az összes külső Kommandó-kat idő előtt bevezényelték.”²¹³ „Az ún. „Blocksperrre”²¹⁴ is egyike volt a kínzásoknak, ilyenkor órákon át nem volt szabad elhagyni a blokkot, sem WC-t használni. Valósággal ájuldoztunk a rosszszulléttől.”²¹⁵ A tábor zárását, nemcsak kínzásként használták. „Kéthetenként jött Mengele dr. s ilyenkor Blocksperrret rendeltek el s szelektálták az embereket.”²¹⁶ A női táborban „Blockksperre rendszerint akkor volt, mikor férfiak jöttek oda dolgozni.”²¹⁷

Női láger

„Utunk a női lágerek előtt vezetett el, ahol borzasztó látványban volt részünk. A nők mindannyian kopaszra voltak nyírva és testüket lehetetlen rongyok burkolták. Feltűnt közöttük 1–2 jobban öltözött nő, akik vastag botokat ütésre készen tartva dirigálták a többieket [...] A 24-es blokkban laktak eddig a nyilvános nők. Ide minden árja-häufigling 2 márka ellenében bármikor felmehetett, munka után, de előzőleg az SS-orvos vizsgálatának kellett alávetnie magát. Zsidóknak tilos volt.”²¹⁸ „Egy szelektálás alkalmával 550 nőt választottak ki, FKL lágerbe vitték, fürdőbe, az úton két SS vitt, ők nem tudták, hogy transzportba kerülünk, hanem egyenesen vittek a krematórium felé.”²¹⁹

A gyermekblokkról egyetlen egy visszaemlékezés tesz említést. „A mi blokkunk gyermekblokk volt 12–16 évig, mi 20 évesek voltunk, felnőttek.”²²⁰

²¹³ 3587. jkv. 1944. április 7-én Walter Rosenberg (Rudolf Vrba) és Alfred Wetzler (Josef Lanik) őrizetescs megszöktek az auschwitzi koncentrációs táborból. A két szökevény április 21-én Szlovákiában talált menedéket. Ott többször is elmondták élményeiket, ezek alapján állították össze az ún. „Auschwitz Jegyzőkönyv”-et.

Az egyik legismertebb szökést egy szerelmespár kísérelte meg, Mala Zimetbaum és Edward Galinski. Elfogták mindkettőjüket, és 1944. szeptember 15-én más rabok szemé láttára kivégezték őket. Holocaust 115. old.

²¹⁴ A Blocksperrre azt jelentette, hogy a blokk lezárva, ilyenkor a blokkba se ki se be, a rolókat és a függönyöket behúzták, hogy ne láthassák kívülről mi történik a blokkban, illetve belülről se tudjanak kileskelődni. Lifton 182. old.

²¹⁵ 132. jkv.

²¹⁶ 2569. jkv.

²¹⁷ 3549. jkv.

²¹⁸ 3587. jkv.

²¹⁹ 588. jkv. Az 592. jkv. említi még meg a női lágert.

²²⁰ 588. jkv.

Monowitz

„Monowitzban a helyzet már jobb volt. Az ételmezés: napi 25 deka kenyér, 2 és fél deka margarin és egy leves este. A leves víz volt, egy kis zöldséggel vegyítve, só nélkül.”²²¹ „Monowitz 10 km távolságban van Auschwitztól, ezt az utat gyalog tettük meg. Gyárban dolgoztunk, mindenféle munkát végeztem. Téglát raktam, ástam, bunkert csináltam.”²²²

Az utolsó napok és a felszabadulás

„Szeptember elején ugyanis orosz gépek megtámadták Auschwitzot, 2 bomba telibe talált a szabó és cipézműhely, a női műhelyeket és az SS laktanyát. Sajnos 2 férfi és 6 női Häftling életét veszítette. Az SS-ek közül 96-an haltak meg. Ettől a perctől kezdve az orosz gépek közelségét szirénával jelezték és a lágerbeli Kommandoknak azonnal futással vissza kellett térniük a blokkba.”²²³ „A légiriadók ugyancsak megnehezítették életünket.”²²⁴ „Szandoknál, tőlünk 140 km-re megindult az orosz offenzíva, amely olyan erővel közeledett felénk, hogy 16-án már arról beszélünk, hogy bekerítenek és felszabadulunk. 17-én éjjel mintegy 2 és félezer embert a blokk elé sorakoztattak és ezeket még 18-án délelőtt ismeretlen céllal SS-ekkel körülvéve elszállították a lágerből. 18-án délben jött a parancs, hogy az egész lágert még a mai nap folyamán ki kell üríteni [...] hogy őt is kivezényelték a kartotéklapok elégetésére. Ekkor már a lágerben a rend felborult, a Kleiderkammert, a kantint teljesen kifosztották a häftlingek. Az SS-ek már nem törődtek semmivel. Az egész lágeren látszott az izgalom és mindenki remélte, hogy nem sikerült minket eltranszportálni, mert az oroszok úgylis be fognak keríteni.”²²⁵

„Január 26.-án délután 1 órákor, megjelentek az úgynevezett álcázott orosz csapatok, fehér lepelbe burkoltan és géppuskával felszerelve. Később jöttek egymás után a tankok. Ennyi szenvedés után végre felszabadultunk!????????”²²⁶

Sajnos ekkor még nem mindenki élhette meg a felszabadulást, mindössze csak hatan.²²⁷ A többiek szenvedései tovább folytatódtak.

²²¹ 622. jkv.

²²² 708. jkv. Monowitzről szóló beszámoló még: 937, 1086, 1744, 2340, 2569. jkv.

²²³ 3587. jkv.

²²⁴ 622. jkv. A légitámadásról a következő túlélő is megemlékezik: 2340. jkv.

²²⁵ 3587. jkv.

²²⁶ 2847. jkv. 1945. január 27. A Vörös Hadsereg eléri Auschwitz-Birkenaut. Karsai 424. old.

²²⁷ 937, 1086, 1744, 2340, 2874, 2946. jkv.

Konklúzió

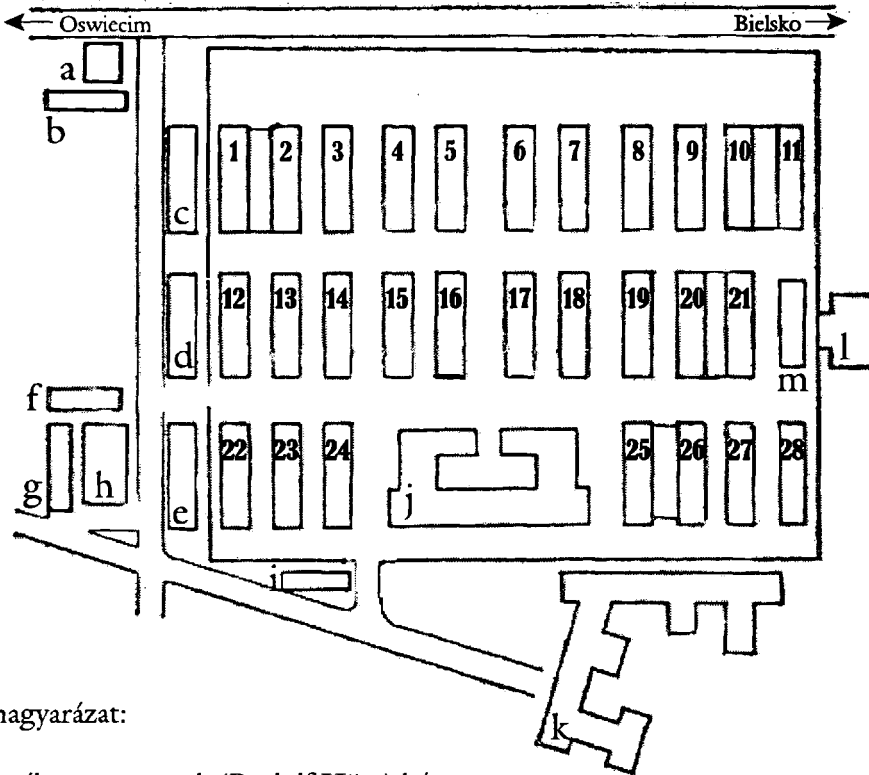
Tanulmányomban a DEGOB-jegyzőkönyvek egy apró részletét dolgoztam fel. A kereskedők szemével próbáltam meg rekonstruálni átélt borzalmaikat, melyeket megtapasztaltak. Az általam feldolgozott jegyzőkönyvek száma nem túlzottan magas, de betekintést enged a magyar holokausztba. Az apróbb pontatlanságok, és néha az egymásnak ellentmondó visszaemlékezéseket leszámítva rendkívüli információgazdag anyagot sikerült áttanulmányoznom, melyben bőven vannak még hasznos információk a holokausztra nézve.

A jegyzőkönyvek tanulmányozása közben egy prominens személy visszaemlékezésére bukkantam. Jegyzőkönyvének száma: 2340. „Az auschwitzzi krematóriumban tapasztalt szörnyűségekről jelen jegyzőkönyvben nem akarok részletesen kitérni, mert az ottani Häftlingek között egy nemzetközi bizottság alakult, melynek elnöke egy athéni egyetemi tanár, jelenleg Párizsban tartózkodik és ott mint konzul működik. A nemzetközi bizottságok mellett külön nemzeti bizottságok is alakultak, és a magyarok részéről engem választottak meg elnöknek. Rézkarcok, jegyzőkönyvek s jegyzetek dr. Mengele saját írásával vannak a birtokunkban, hogy Birkenauban kik haltak meg 1944. májustól októberig. Azonkívül egy darab szappan, amit az áldozatok kezébe nyomtak, mielőtt a krematóriumba vitték őket. Megbeszéléseink szerint szándékunkban van Budapesten egy nemzetközi kongresszust tartani, amelyen az említett nemzetközi bizottság görög elnöke is részt óhajt venni, és annak jövedelme a deportáltak felsegélyezésére szolgálna.”

A jövő történéseinek feladata, hogy a hátralévő anyagmennyiséget elemezzék és feldolgozzák. Meggyőződésem, hogy ezek közé tartozik a Zsidó Tanácsra vonatkozó jegyzőkönyvek áttanulmányozása is, a már említett ellentétes megítélés miatt.

Melléklet

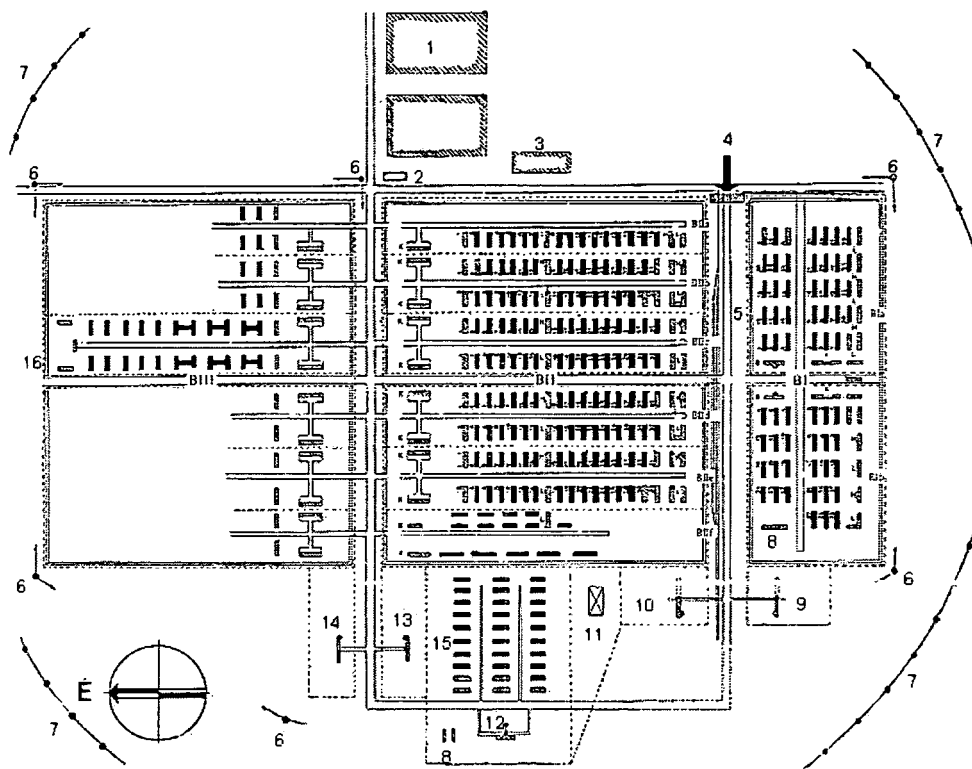
Az auschwitzi koncentrációs tábor

Jelmagyarázat:

- a) A táborparancsnok (Rudolf Höss) háza
- b) Őrszoba
- c) Táborparancsnokság
- d) Táborigazgatóság
- e) SS kórház
- f) Politikai Osztály
- g) Politikai Osztály
- h) Az auschwitzi I. krematórium és gázkamra
- i) Őrszoba (*Blockführerstube*)
- j) Tábori konyha
- k) Felvételi épület
- l) Új mosoda
- m) Színházépület (raktárként használták)

A birkenai (Auschwitz II) koncentrációs tábor 1944 késő őszen

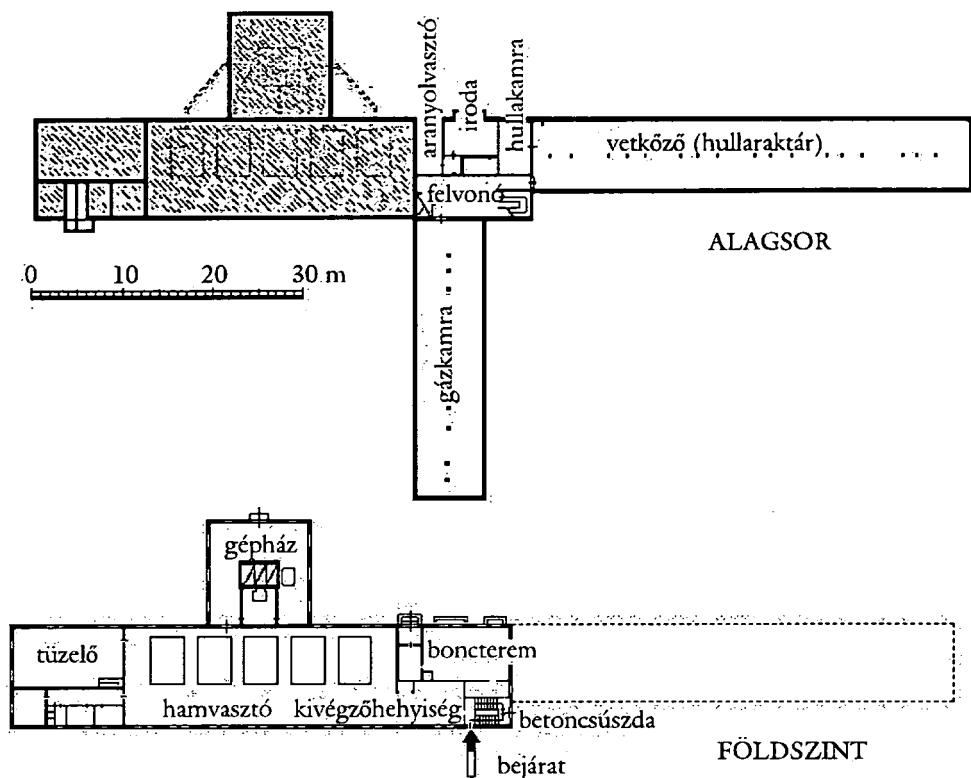
Jelmagyarázat:

1. Az SS-ek barakkjai és kórház
 2. Táborparancsnokság
 3. Víztorony
 4. A tábor főbejárata („Halálkapu”) és a központi őrhely
 5. Vasúti rakodó, a szelekció helyszíne
 6. A kis őrlánc
 7. A nagy őrlánc
 8. Ruharaktár
 9. A II. számú (Birkenau I.) krematórium és gázkamra
 10. A III. számú (Birkenau II.) krematórium és gázkamra
 11. Tisztító állomás
 12. Fertőtlenítő állomás
 13. A IV. számú (Birkenau III.) krematórium és gázkamra
 14. Az V. számú (Birkenau IV.) krematórium és gázkamra
 15. „Kanada”: a meggyilkoltaktól elrabolt tárgyak raktára
 16. Elektromos árammal telített szögesdrót-kerítés
- S) „Szauna”: A foglyok fürdői és az új foglyok tetvetlenítő állomása
K) Konyha
H) Fürdő
L) Latrina

A TÁBOR RÉSZLEGEI

- BI) A tábor első, téglabarakkokból épült részlege
BIa) Női tábor
BIb) Férfitábor, 1943-tól női munkatábor
BII) A tábor második, fabarakkokból épült részlege
BIIa) Férfi karantén
BIIb) A theresenstadti zsidók ún. „családi tábora”
BIIc) A magyar nők tábora
BIIId) A férfiak főtábora
BIIe) Cigánytábor
BIIIf) Foglykórház
BIII) A tábor harmadik, befejezetlen részlege („Mexikó”)

Az I. és a II. sz. krematórium (Birkenau)

LEÍRÁS

Az I. és a II. számú krematórium körülbelül 104 m hosszú és 52 m széles volt.

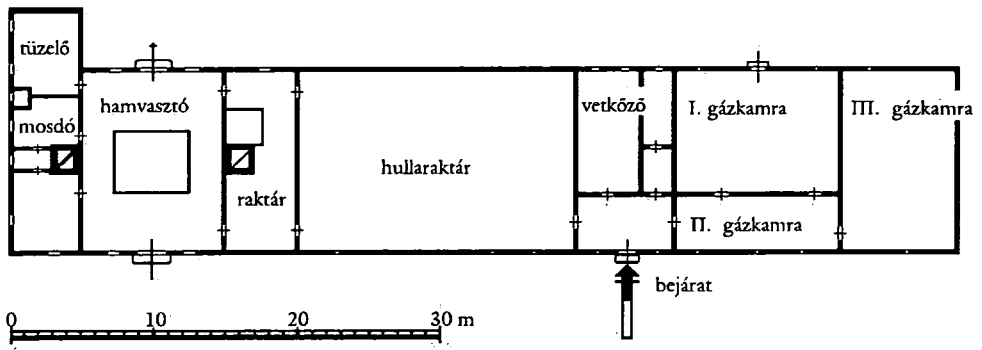
AZ ALAGSOR

Az áldozatok lépcsőn jutottak az alagsorba, ahol két fő helyiség volt: a *vetkőző*, amelyet időnként hullaraktárnak is használtak, és a *gázkamra*. Az öregeket, betegeket és félholtakat, valamint a holttesteket *betoncsúszdán* juttatták le az alagsorba. A *gázkamra* (mintegy 225 m²) nagy közös fürdőhöz hasonlított, de a mennyezeten elhelyezett zuhanyozó berendezéseiből sohasem folyt víz. A mennyezeten át Cyklon B-kristályokat szórtak be. A *gázkamrába* 2000 ember is befért egyszerre, s haláltusájuk 20, legfeljebb 30 percig, néha azonban több óráig is tartott. Az alagsorban volt továbbá az *aranyolvasztó* helyiség, ahol a holttestek szájából kitördelt aranyfogakat olvasztották be, valamint egy kisebb hullakamra és az iroda.

A FÖLDSZINT

Elgázosítás után az áldozatok holttesteit *felvonókkal* szállították a földszinten lévő *hamvasztóba*, ahol 15 háromrészes kemence működött, s mindegyikben legalább 3 holttestet égettek el 20 perc alatt. A hamvasztó mellett a *gépház* és a *tüzelőraktár*, továbbá néhány *kisegítő helyiség* volt. Ezeken kívül a földszinten volt a *kivégzőhelyiség* és a *boncterem*.

A III. és a IV. sz. krematórium (Birkenau)

LEÍRÁS

A III. és a IV. számú krematórium 67 m hosszú és 13 m széles volt, s minden berendezésük a földszinten volt elhelyezve.

Az áldozatok először a *vetkőzőbe* léptek, ahonnan a *három gázkamra* valamelyikébe jutottak. Ezek a gázkamrák is közös fürdőhöz hasonlítottak, s a mennyezetre szerelt zuhanyozón át itt is Cyklon B-kristályokat szórtak be. Az összesen mintegy 250 m² terjedelmű három gázkamrába egyszerre több mint 1200 ember fért be, s haláltusájuk itt is 20–30 percig, néha azonban órákig tartott.

Elgázosítás után az áldozatok holttesteit a *hullakamrába*, onnan pedig a hamvasztóba szállították, amelynek 8 kemencéje volt. Minden kemencében legalább 3 áldozatot égettek el 20 perc alatt.

A hamvasztó mellett kisebb helyiségek voltak, így pl. tüzelőraktár, mosdó, raktár. Mindegyik krematóriumot gondosan ápolt füves térség vette körül.

Bibliográfia

- Bihari Péter: A magyarországi zsidóság helyzete a zsidótörvénytől a deportálásig. In.: Hét évtized a hazai zsidóság életéből. II. rész. MTA Filozófiai Intézet Kiadása. Budapest, 1990
- Encyclopedia of the Holocaust. Macmillan Publishing Company, 1990.
- Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris Kiadó. Budapest, 2001.
- Horváth Rita: A magyarországi Zsidók Deportáltakat Gondozó Országos Bizottsága (DEGOB) története. Magyar Zsidó Levéltár. Budapest, 1997.
- Karsai László: Holokauszt. Pannónia Kiadó, 2001.
- Kielar, Wieslaw: A 290. számú Auschwitz-i fogoly Ford.: Murányi Beatrix. Kossuth Kiadó. Budapest. 1978.
- Magyar Törvénytár 1938–1942. évi törvénycikkek. Franklin-Társulat. Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda Kiadása. Budapest, 1938–1942.
- Munkácsi Ernő: Hogyan történt? Adatok és okmányok a magyar zsidóság tragédiájához. Renaissance Kiadó, Budapest. 1947.
- Robert J. Lifton: Náci orvosok Ford.: Radnai Csaba, Jankovits László. Alexandra Kiadó, 2001.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest, 2003.
- Randolph L. Braham: A magyar Holocaust Ford.: Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres Iván. Gondolat, Budapest. 1988, II. k.
- Randolph L. Braham: A népirtás politikája Ford.: Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres Iván, Hernádi Miklós. Belvárosi Kiadó. Budapest, 1997. I. k.

Térképek:

<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/holocaust/holocaust.html>

Jegyzőkönyvek:

<http://www.degob.hu>

Auschwitz with the eye of the deported Hungarian dealers

In my essay, I processed the reminiscences of the Jews deported in 1944, DEGOB protocols on the score of fraction. I examined 100 protocols with the help of the internet. I chose the dealers because they had had one of the largest pressure in this particular branch.

I analysed single historical sources, where the deported told their very fresh experiences, which they had in the camps. Not years, but only weeks, maybe months passed while the protocols were finished. It is necessary to note that these experiences are not always accurate.

I outlined the DEGOB, Auschwitz, Birkenau and Monowitz stories, and I also illustrated the latter ones with maps. I laid the emphasis on the analysis of the accuracy of the reminiscences. I would like to form an overall notion about the stories, primarily on the basis of protocols, turning to the literature for help if this does not succeed.

I tried to grab a little part out and to process it from the thousands pages of DEGOB protocols. The analysis and processing of the remaining substances is going to be the task of the forthcoming historians.

In my opinion this competitive work provides an overall picture to all those, who would like to study this part of history; doesn't matter if this person is a historian, or an ordinary people.